อักษรย่อ "ท.ธ."

ทสพลญาณ ธรรมเทศนา

ของ

ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๙)

วัดบวรนิเวศวิหาร

อนุสรณ์

ในการณาปนกิจศพ

นางทองคำ วณิคพันธุ์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘

ทสพลญาณ ธรรมเทศนา

ของ

ท่านเจ้าคุณพระสาสนโสภณ (เจริญ สุวฑฺฒโน ป.ธ.๙)

วัดบวรนิเวศวิหาร

อนุสรณ์

ในการณาปนกิจศพ

นางทองคำ วณิคพันธุ์

ณ ฌาปนสถานกองทัพบก วัดโสมนัสวิหาร

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๕๐๘

คำนำ

ในการฌาปนกิจศพนางทองคำ วณิคพันธุ์ ผู้มารดา นายประกอบ วณิคพันธุ์และอาจารย์ระวาท วณิคพันธุ์ ได้ขออนุญาตพิมพ์ทสพลญาณที่ได้แสดงเป็นวิทยุธรรมเทศนาเวลาเช้ารวม ๑๐ กัณฑ์ เพื่อแจกในงาน ได้อนุญาตให้พิมพ์ตามประสงค์.

ทสพลญาณ คือ พระญาณที่เป็นกำลัง ๑๐ ประการ ของพระพุทธเจ้า หมายถึงเป็นกำลังในการประกาศพระพุทธศาสนา ตั้งพุทธบริษัทขึ้นในโลกได้สำเร็จ, ได้แสดงเป็นเทศน์ทางวิทยุกระจายเสียงคราวละข้อ ด้วยเก็บข้อความจากพระสูตรบ้าง อรรถกถาบ้าง มาเป็นหลักแห่งอธิบาย และขยายความออกไปตามที่เห็นว่าจะเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังเพื่อที่จะเข้าถึงพระพุทธคุณ ทั้งเพื่อที่จะได้ทราบว่า พระพุทธเจ้าทรงมีพระปรีชาญาณใช้ประกาศพระศาสนาอย่างไรบ้าง.

ในการเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าไม่ได้ทรงใช้กำลังทัพทหาร กำลังทรัพย์ กำลังวัตถุอื่น ๆ ทุกอย่าง เป็นเครื่องบังคับชักจูง โน้มน้าวให้นับถือ ไม่ทรงใช้วิธีชวนเชื่อด้วยสิ่งหนึ่งเพื่อให้นับถือในอีกสิ่งหนึ่ง แต่ได้ทรงใช้กำลังพระปรีชาญาณที่มีอยู่บริบูรณ์ในพระองค์ ๑๐ ประการ จึงทรงได้พระนามที่เรียกกันว่า “พระทสพล” แปลว่า “พระผู้มีกำลัง ๑๐” วิธีเผยแผ่พระพุทธศาสนาต่อมาทุกกาลสมัยก็ไม่พ้นไปจากวิธีที่พระพุทธเจ้าได้ทรงใช้มาแล้ว คือ ไม่พ้นไปจากวิธีดังกล่าวไว้เป็นหลักในเรื่องทสพลญาณ, ฉะนั้น การเผยแผ่พระ

พุทธศาสนาจึงต่างจากศาสนาอื่น ผู้มีหน้าที่เผยแผ่ไม่ต้องมีวัตถุอะไรติดตัวไปแจก มีแต่ธรรมไปแจกด้วยญาณที่สามารถเผย "ธรรม" ให้แผ่เข้าถึงจิตใจหรือญาณของผู้รับได้ก็พอเพียงแล้ว ข้อนี้มีความสำคัญเหนือสิ่งอื่น.

อาจมีปัญหาว่าบัดนี้พระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ไม่มีใครที่จะเผยแผ่พระพุทธศาสนาได้ เพราะไม่มีใครมีญาณ ๑๐. ปัญหานี้ตอบได้ว่าเผยแผ่ได้ตามวิธีของพระพุทธเจ้า แต่ต้องศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจพระพุทธศาสนาให้ถ่องแท้ เมื่อจะกล่าวอ้างว่าพระพุทธเจ้าว่าอย่างนั้นอย่างนี้ ก็ต้องยุติได้ด้วยหลักฐานว่า พระองค์ได้ว่าไว้อย่างนั้นอย่างนี้จริง. พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้ตั้งพระพุทธศาสนา จึงทรงเป็นพระทสพลพระองค์เดียว, ส่วนพุทธสาวกหรือพุทธบริษัทผู้มีหน้าที่เผยแผ่นั้นเป็นเพียงผู้บรรยายอธิบายพระพุทธศาสนา. เมื่อคำนึงถึงฐานะดังกล่าวให้ดี แม้จะเผยแผ่ให้ได้ผลดีทีเดียวไม่ได้ ก็ยังได้ผลอีกอย่างหนึ่งคือเผยแผ่พระพุทธศาสนาออกไปจริง ๆ เหมือนอย่างที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ ไม่ใช่กล่าวตู่เอาอย่างหน้าตาเฉย เป็นการรักษาพระพุทธศาสนา, เหมือนอย่างการสวดพระสูตรเช่นธรรมจักร การเทศน์ตามอรรถพยัญชนะแห่งพระพุทธวจนะ ได้ประโยชน์ในการรักษาไว้ เมื่อสองพันปีที่แล้วก็สวดและเทศน์กันอย่างนี้ และต่อไปก็อย่างนั้น, แต่ที่จะให้เกิดประโยชน์ยิ่งกว่าเก็บรักษาของเก่านั้น ก็คือศึกษาปฏิบัติให้เข้าใจให้ถึงธรรม และแสดงออกไปด้วยญาณที่เกิดจากการ

ปฏิบัติ ตามวิธีทสพลญาณของพระพุทธเจ้า.

อนึ่ง ในเรื่องทสพลญาณได้มีธรรมมากข้อมากประการ ซึ่งอาจช่วยให้เกิดความคิดความรู้ และอาจเกื้อกูลสัมมาปฏิบัติได้ตามสมควร, และถ้าเป็นเหตุให้เข้าถึงพระพุทธคุณได้มากหรือน้อยก็ตาม เรื่องนี้ย่อมให้เกิดผลขึ้นตามที่ต้องการ.

ขอกุศลที่เจ้าภาพได้บำเพ็ญ ตลอดถึงได้พิมพ์หนังสือทสพลญาณนี้แจกสนองพระคุณมารดา จงเป็นผลสัมฤทธิ์สุขสมบัติ แด่ นางทองคำ วณิคพันธุ์ ผู้มารดาตามควรแก่คติภพวิสัย.

พระสาสนโสภณ

วัดบวรนิเวศวิหาร

๑ เมษายน ๒๕๐๘

นางทองคำ วณิคพันธุ์

ชาตะ ๑๙ พฤษภาคม ๒๔๒๗

มตะ ๑๗ มิถุนายน ๒๕๐๖

ประวัติย่อ

นางทองคำ วณิคพันธุ์

ท่านเกิดเมื่อวันจันทร์ เดือน ๖ ปีวอก แรม ๑๐ ค่ำ ตรงกับวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ. ศ. ๒๔๒๗ เป็นบุตรคนสุดท้อง ของนายคง นางจุ้ย คหบดีบ้านหม้อ ตำบลนางปลิม อำเภอกรุงเก่า จังหวัดอยุธยา มีพี่น้องร่วมบิดามารดาเดียวกัน ๑๐ คน ถึงแก่กรรมหมดแล้ว

ท่านได้ทำการสมรสกับนายวิชุล วณิคพันธุ์ มีบุตรและบุตรบุญธรรมทั้งสิ้น ๗ คน ดังนี้

๑. นายชูจิตต์ วณิคพันธุ์

๒. นายประกอบ วณิคพันธุ์

๓. พ. ต. ต. ประมวล วณิคพันธุ์

๔. น. ส. จำเนียร วณิคพันธุ์

๕. น. ส.ปรานอม วณิคพันธุ์

๖. นายประพันธ์ วณิคพันธุ์

๗. น. ส. เสริมวงศ์ วณิคพันธุ์

ท่านได้ประพฤติปฏิบัติตนตามทำนองคลองธรรม มาตั้งแต่น้อย คุ้มใหญ่ เมื่อสามีถึงแก่กรรมแล้ว ท่านก็ยังได้ทั้งเลี้ยงดูและอุปการะบุตรบุญธรรมทุกคน ให้ได้ศึกษาเล่าเรียนตามสมควรแก่สติปัญญาความสามารถของแต่ละคน ท่านได้ปรนนิบัติวัตรฐากและจุนเจือเกื้อ

หนุนแก่บรรดาญาติมิตรทั้งผู้ใหญ่ผู้น้อย ทั้งมีอัธยาศัยโอบอ้อมอารี รักษาความสัมพันธ์อันดีกับญาติมิตรตลอดมา ท่านมีจิตศรัทธาเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา มุ่งรักษาศีล บำเพ็ญทาน ทำบุญตักบาตรอยู่เป็นกิจวัตร ท่านได้บริจาคทรัพย์สมบัติเป็นจำนวนมาก ทั้งเพื่อการก่อสร้างปฏิสังขรณ์ ทำนุบำรุงรักษาศาสนกิจอันเป็นปัจจัยให้พระพุทธศาสนารุ่งเรืองและมั่นคงถาวร ตลอดจนถึงกิจการอันเป็นสาธารณกุศลทั้งปวงด้วย

กุศลบุญราศีที่ท่านเพียรบำเพ็ญอย่างสม่ำเสมอตลอดมา ได้เกื้อหนุนและส่งเสริมให้ท่านดำรงชีวิตอยู่ด้วยความราบรื่น เป็นสุขสมบูรณ์พร้อมด้วยศฤงคารบริวาร เป็นตัวอย่างอันดีแก่ลูกหลานให้พึงประพฤติปฏิบัติตามต่อ ๆ มา

ท่านถึงแก่กรรมด้วยโรคชรา เมื่อวันที่ ๑๗ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ โรงพยาบาลศิริราช รวมอายุได้ ๗๙ ปีเศษ.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๑

ฐานาฐานญาณ ปรีชาหยั่งรู้ฐานะและอฐานะ

แสดงวันจันทร์ ที่ ๓๐ พฤศจิกายน ๒๕๐๒

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส ฯ

อิธ สาริปุตฺต ตถาคโต ฐานญฺจ ฐานโต อฏฺฐานญฺจ อฏฺฐานโต ยถาภูตํ ปชานาติ ฯเปฯ อิทมฺปี สาริปุตฺต ตถาคตสฺส ตถาคตพลํ โหติ, ยํ พลํ อาคมฺม ตถาคโต อาสภณฺฐานํ ปฏิชานาติ ปริสาสุ สีหนาทํ นทติ พฺรหฺมจกฺกํ ปวตฺเตตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมหรือที่เรียกว่า วันพระ ซึ่งเป็นวันประกอบศาสนกิจในพระพุทธศาสนา จักแสดงกำลังของพระตถาคตเจ้าประการ ๑ เพื่อเป็นเครื่องเพิ่มพูนปัญญาและสัมมาปฏิบัติตามสมควรแก่กุศลเจตนาของท่านสาธุชนทั่วไป.

กำลังของพระตถาคตเจ้า หมายถึงกำลังพระญาณ คือพระปรีชาหยั่งรู้ เฉพาะข้อที่จะแสดงในบัดนี้ คือ ฐานาฐานญาณ แปลว่า ความรู้ในฐานะและอฐานะ, ฐานะ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งของผลที่เป็นไปได้ อฐานะ แปลว่า เหตุเป็นที่ตั้งของผลที่เป็นไปไม่ได้, คำว่า ตถาคตโดยนัยหนึ่ง แปลว่า มาถึงความจริง คือ บรรลุถึงความจริง

ประสพความจริง พบความจริง ด้วยญาณที่รู้หยั่งถึง ปัญญาที่รู้ทั่วถึง หรือวิชชาที่รู้แจ่มแจ้งตามความเป็นจริง คำนี้เป็นพระนามที่หมายถึงพระพุทธเจ้า, พระตถาคตเจ้าทรงมีพระญาณที่รอบรู้หยั่งถึงความจริงอย่างไร แสดงโดยนัยหนึ่ง คือทรงรอบรู้หยั่งถึงฐานะและอฐานะดังกล่าวแล้ว, ฐานะและอฐานะคืออะไรบ้าง มีพระบาลียกแสดงไว้ ดังที่จะกล่าวต่อไปนี้ :-

๑. มิใช่ฐานะที่บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิจะพึงเห็นสังขารอะไรว่าเป็นของเที่ยง เป็นสุข เป็นตัวตน แต่ก็เป็นฐานะอยู่ ที่ปุถุชนจะพึงเห็นอย่างนั้น, บุคคลผู้ถึงพร้อมด้วยทิฏฐิ หมายถึงบุคคลผู้เป็นโสดาบัน ซึ่งเป็นพระอริยบุคคลชั้นแรกในพระพุทธศาสนา เป็นผู้ทิฏฐิ คือ ความเห็นสมบูรณ์ จึงเป็นผู้เห็นชอบถูกต้องตามเป็นจริง, ส่วนปุถุชน ซึ่งแปลว่าคนหนา ยังมีกิเลสหนาแน่นอยู่ จึงยังมีความเห็นบกพร่อง ยังเห็นผิดไม่ถูกต้องตามเป็นจริง.

๒. มิใช่ฐานะที่บุคคลผู้มีความเห็นสมบูรณ์ จะพึงปลงชีวิตมารดา จะพึงปลงชีวิตบิดา จะพึงปลงชีวิตพระอรหันต์ จะพึงมีจิตประทุษร้ายพระตถาคตเจ้าจนถึงทำให้พระโลหิตให้ห้อ จะพึงทำสงฆ์ให้แตก จะพึงเข้ารีตถือศาสนาอื่น จะพึงเกิดอีกในภพที่ ๘, แต่ก็เป็นฐานะอยู่ที่ปถชนจะพึงทำอย่างนั้นได้.

๓. มิใช่ฐานะที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ๒ พระองค์ จะพึงเกิดขึ้นพร้อมกันไม่ก่อนไม่หลังในโลกธาตุอันเดียวกัน, แต่ก็

เป็นฐานะอยู่ที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์เดียว พึงเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวกัน. ข้อนี้พิจารณาเทียบดูตามพุทธประวัติ พระพุทธเจ้าซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เมื่อยังเป็นพระโพธิสัตว์ ได้ทรงเที่ยวแสวงหาพระธรรมในสำนักคณาจารย์เจ้าลัทธิอื่น ๆ ก่อน เมื่อไม่พบพระธรรม เพราะยังไม่มีคณาจารย์คนไหนเป็นพระพุทธเจ้าตรัสรู้พระธรรม จึงทรงปฏิบัติแสวงหาด้วยตนเอง จนได้ตรัสรู้พระธรรมเป็นพระพุทธเจ้า แล้วทรงแสดงพระธรรมสั่งสอน ผู้พึงที่ตรัสรู้ตามก็เป็นพระอนุพุทธ. อีกอย่างหนึ่ง เปรียบเทียบเหมือนอย่างในประเทศหนึ่ง มีพระราชาเป็นประมุขของประเทศในคราวหนึ่งเพียงหนึ่งเท่านั้น.

๔. มิใช่ฐานะที่พระราชาจักรพรรดิ ๒ พระองค์จะพึงเกิดขึ้นไม่ก่อนไม่หลังกันในโลกธาตุอันเดียวกัน, แต่ก็เป็นฐานะอยู่ ที่พระราชาจักรพรรดิพระองค์เดียว จะพึงเกิดขึ้นในโลกธาตุอันเดียวกัน. พระราชาจักรพรรดิ คือ พระราชาเอกในโลก หมายความว่า ในโลกทั้งหมด มีพระราชาองค์เดียว ดังที่เรียกว่า เจ้าโลก, เหตุนี้ ถ้ายังมี ๒ ก็เรียกว่าเจ้าโลกไม่ได้อยู่เอง ต้องมีหนึ่งเท่านั้นจึงจะเรียกว่าเจ้าโลกได้.

๕. มิใช่ฐานะที่สตรี จะพึงเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นพระราชาจักรพรรดิ เป็นท้าวสักกเทวราช เป็นมาร เป็นพรหม, แต่ก็เป็นฐานะอยู่ที่บุรุษจะพึงเป็นได้. ข้อนี้นักปราชญ์บางท่านกล่าวว่า เพราะยังไม่มีตัวอย่าง อีกอย่างหนึ่ง อาจกล่าวเหมือนอย่างว่า มิใช่

ฐานะที่สตรีพึงเป็นสามี เป็นบิดา แต่เป็นฐานะที่บุรุษจะพึงเป็นได้, ส่วนสตรีพึงเป็นได้ตามฐานะของเพศเป็นต้น เช่นเป็นภรรยา เป็นมารดา ซึ่งบุรุษก็เป็นไม่ได้.

๖. มิใช่ฐานะที่กายทุจริต (ความประพฤติชั่วทางกาย) วจีทุจริต (ความประพฤติชั่วทางวาจา) มโนทุจริต (ความประพฤติชั่วทางใจ) ที่จะพึงให้บังเกิดวิบาก คือ ผลที่น่าใคร่น่าพอใจ และบุคคลผู้พรั่งพร้อมด้วยทุจริตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะทุจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด, แต่ก็เป็นฐานะอยู่ที่กายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต จะพึงให้บังเกิดวิบากที่ไม่น่าใคร่ไม่น่าปรารถนาพอใจ และบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยทุจริตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงอบาย (ภูมิที่ปราศจากความเจริญ) ทุคติ (คติที่ชั่ว) วินิบาต (ภูมิที่ตกต่ำลำบาก) นิรยะ (ภูมิที่ไร้ความเจริญสุข มีแต่ทุกข์หมกไหม้) เพราะทุจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด.

๗. มิใช่ฐานะที่กายสุจริต (ความประพฤติดีทางกาย) วจีสุจริต (ความประพฤติดีทางวาจา) มโนสุจริต (ความประพฤติดีทางใจ) จะพึงให้บังเกิดวิบากคือผลที่ไม่น่าปรารถนาไม่น่าใคร่พอใจและบุคคลผู้พรั่งพร้อมด้วยสุจริตทั้ง ๓ นั้น จะพึงเข้าถึงอบาย (ภูมิที่ปราศจากความเจริญ) ทุคติ (คติที่ชั่ว) วินิบาต (ภูมิที่ตกต่ำลำบาก) นิรยะ (ภูมิที่ไร้สุข) เพราะสุจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด, แต่เป็นฐานะอยู่ที่กายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต จะพึง

ให้บังเกิดวิบาก คือ ผลที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าพอใจ และบุคคลผู้มีความพร้อมเพรียงด้วยสุจริตทั้ง ๓ นั้น จึงพึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ เพราะสุจริตนั้นเป็นเหตุปัจจัยให้ไปเกิด.

สองข้อหลังนั้นรวมความว่า มิใช่ฐานะที่ทำชั่วได้ดี ทำดีได้ชั่ว แต่เป็นฐานะที่ทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี, คนมิใช่น้อยเห็นตรงกันข้าม เพราะเห็นคนบางคนในปัจจุบัน ทำชั่วแต่กได้ดีอยู่ บางคนทำดี แต่กยังไม่ได้ดีหรือต้องประสพผลชั่ว, การที่เป็นเช่นนี้มิใช่เพราะหลักที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ไม่ถูกต้อง คงเป็นไปตามหลักที่ทรงแสดงไว้นั่นเอง คือทำชั่วได้ชั่ว ทำดีได้ดี, เพราะคนทำดี ทำชั่ว ซับซ้อนกันมามากมาย. เมื่อยังได้ชั่วเพราะความชั่วที่ได้ทำไว้แล้วในอดีต ความดีที่ทำไว้ใหม่ก็ยังไม่มีโอกาสให้ผล, เมื่อยังได้ดีเพราะความดีที่ได้ทำไว้แล้วในอดีต ความชั่วที่ทำไว้ใหม่ก็ยังไม่มีโอกาสให้ผล, เหมือนอย่างคนที่ถูกศาลพิพากษาลงโทษว่ามีความผิดต้องถูกจองจำ ก็ต้องรับโทษไปจนกว่าจะสิ้นกำหนด ความดีที่ทำในระหว่างนั้นก็ยังไม่มีโอกาสให้ผลเหมือนคนดีอื่น ๆ อาจเป็นเหตุเพียงให้ผ่อนโทษได้บ้างเท่านั้น, หรือคนที่ยังไม่ถูกศาลพิพากษาว่าเป็นคนผิด ถึงจะทำผิดก็ยังชื่อว่าเป็นคนดีตามกฎหมาย เรียกว่าอำนาจความดีเก่ายังคุ้มครองอยู่ ความผิดยังไม่มีโอกาสให้ผล, ข้อเปรียบเทียบนี้เป็นเพียงข้อนำให้คิด เพื่อเกิดความรู้ให้ถูกต้อง แต่จะรู้ซาบซึ้งยิ่งขึ้นก็จะต้องพิจารณาให้กว้างขวางออกไปอีกตามคลองธรรม.

พระตถาคตเจ้า ทรงประกอบด้วยฐานาฐานญาณ คือ ทรงหยั่งรู้

ฐานะและอฐานะตามความเป็นจริง ดังเช่นหัวข้อที่ท่านแสดงจำแนกไว้ในพระบาลีที่ยกมากล่าวโดยสรุปข้างต้นนั้น จึงทรงปฏิญญาเป็นหัวหน้า บันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย, คือทรงมีพระกรุณาแสดงพระธรรมสั่งสอน เพื่อให้เวไนยนิกรประกอบด้วยฐานาฐานะโกศล คือ ความฉลาดในฐานะและอฐานะตามภูมิตามชั้นสมด้วยพระพุทธภาษิต ที่ตรัสแก่พระสารีบุตร ในพระสูตรหนึ่งว่า **“ดูก่อนสารีบุตร พระตถาคตในศาสนานี้ รู้ทั่วถึงฐานะโดยเป็นฐานะ และอฐานะโดยเป็นอฐานะ ตามเป็นจริง แม้นี้เป็นตถาคตพละ ของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตทรงอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย”** ฉะนี้.

พุทธศาสนิกผู้นับถือพระพุทธศาสนา คือคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงฐานะและอฐานะตามความเป็นจริง เมื่อตั้งใจฟังธรรมด้วยดี ย่อมได้ปัญญาความรู้ธรรมตามที่แสดง และเมื่อน้อมธรรมเข้ามาสอบดูที่ตน และที่โลกซึ่งเป็นไปอยู่ ก็จะได้ความรู้ธรรมคือความจริงโดยประจักษ์, ทำให้เป็นผู้ฉลาดในฐานะและอฐานะยิ่งขึ้น เป็นเหตุให้เว้นจากการทำการที่ไม่เป็นฐานะ การพูดคำที่ไม่เป็นฐานะการ คิดเรื่องที่ไม่เป็นฐานะ ซึ่งจะนำโทษทุกข์มาให้ หรืออย่างน้อยก็การทำให้เหนื่อยเปล่า และเป็นเหตุให้ทำแต่การที่เป็นฐานะ พูดคำที่เป็นฐานะ คิดเรื่องที่เป็นฐานะ ซึ่งจะนำให้เกิดสุขประโยชน์โดยส่วนเดียว//ดังมีอรรถาธิบายด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๒

วิปากญาณ ปรีชาหยั่งรู้ผลแห่งกรรม

แสดงวันพฤหัสบดีที่ ๒๘ มกราคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต อตีตานาคตปจฺจุปฺปนฺนานํ กมฺมสมาทานํ ฐานโส เหตุโส วิปากํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมของพระตถาคตเจ้า ซึ่งเป็นพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เพื่อให้เกิดสุตามัยปัญญา คือความรู้ที่เกิดจากการสดับฟัง อันจักน้อมนำให้เกิดสัมมาปฏิบัติ คือการปฏิบัติชอบตามพระธรรมเพื่อผลคือความสุขความเจริญของทุก ๆ คน.

อันการเว้นจากบาปอกุศลทุจริต ประกอบการบุญการกุศลสุจริตที่รวมเรียกว่าการปฏิบัติชอบ จำต้องอาศัยความรู้ว่าอะไรเป็นบาป อะไรเป็นบุญ จึงต้องฟังพระธรรม เพื่อให้มีความรู้ดังกล่าวเป็นประการแรก, เมื่อรู้แล้วอาจไม่ปฏิบัติ เพราะไม่มีศรัทธา เหมือนดังที่รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงสอนว่าทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว ดีเป็นอย่างไร ชั่วเป็นอย่างไร ตามที่ทรงแสดงไว้ก็รู้อยู่เต็มใจ แต่ไม่มีศรัทธาเพียงพอจึงไม่ปฏิบัติตาม, ฉะนั้น จึงต้องปลูกศรัทธาในกรรม และในกรรม-วิบาก (ผลของกรรม) ให้เกิดขึ้นอีกด้วย, เมื่อเกิดศรัทธาขึ้น จึงจัก

เกิดการปฏิบัติ. ในการปลูกศรัทธาดังกล่าวนั้น เบื้องต้นจำต้องปลูกศรัทธานำขึ้นว่า พระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้จริง อันเรียกว่า ตถาคตโพธิสัทธา เชื่อความตรัสรู้ของพระตถาคตเจ้า เมื่อมีศรัทธาดังนี้จริง ก็จักมีศรัทธาในพระพุทธศาสนา ที่สอนเรื่องกรรม และกรรมวิบากดังกล่าว เห็นว่าไม่ผิดไม่ล้าสมัย เป็นจริงอยู่ตลอดไป, ในการปลูกศรัทธาในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านี้ ก็ไม่ต้องไปปลูกในที่นั่นที่ไหน แต่ปลูกที่พระธรรมนี้เอง ด้วยตั้งใจฟังและคิดพิจารณาให้เข้าใจและให้เห็นจริงตามเหตุผล.

ในบัดนี้ จักนำพระธรรมมาแสดงข้อหนึ่ง ซึ่งแสดงพระญาณที่เป็นกำลังของพระตถาคตเจ้าประการหนึ่ง ตามพระบาลีที่ตรัสแก่พระสารีบุตรเถระ แปลความว่า “**ดูก่อนสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตรู้ทั่วถึงวิบากตามฐานะ ตามเหตุ แห่งกรรมสมาทาน ทั้งหลาย ทั้งที่เป็นอดีต ทั้งที่เป็นอนาคต ทั้งที่เป็นปัจจุบันตามที่เป็นจริง, แม้นี้เป็นตถาคตพละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย**” ดังนี้.

พระญาณ คือความหยั่งรู้ข้อนี้เรียกสั้นว่า วิปากญาณ ความหยั่งรู้วิบาก (ผล) ของกรรมสมาทาน (การทำกรรม), กรรมคือการงานทุกอย่างที่บุคคลมีเจตนา คือความจงใจทำ ทางกาย ทางวาจา และแม้ทางใจที่คิดหมายมุ่งหรือลงความเห็น ถ้าเป็นส่วน

ดีเรียกว่ากุศลกรรม ถ้าเป็นส่วนชั่วเรียกว่า อกุศลกรรม (ถ้าเป็นส่วนกลาง ๆ เรียกว่าอัพยากตกรรม เช่นการผลัดเปลี่ยนอิริยาบถ การบริโภค เป็นต้น ไม่เป็นข้อปฏิบัติ จึงไม่ยกขึ้นแสดงในที่นี้), พระพุทธเจ้าทรงสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาเนือง ๆ ว่า "เรามีกรรมเป็นของของตน เป็นทายาทรับผลของกรรม มีกรรมเป็นกำเนิด มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่อาศัย เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นผู้รับผลของกรรมนั้น."

ตามที่ทรงสอนให้พิจารณานี้อาจมีปัญหาว่า กรรมวิบาก (ผลของกรรม) ผู้ทำพึงได้รับเมื่อไร, เพราะตามที่ปรากฏเห็นกันอยู่ บางคนทำดี แต่ไม่เห็นว่าได้ดี บางคนทำชั่ว แต่ไม่เห็นว่าได้ชั่ว บางทีกลับเห็นว่าได้ผลกลับตรงกันข้าม, ปัญหานี้อาจตอบได้ด้วยพระบาลีในพระญาณนี้ว่า ฐานโส เหตุโส ตามฐาน ตามเหตุ, คือกรรมวิบากย่อมมีแก่ผู้ทำกรรม ตามฐานะ ตามเหตุ พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้แล้วตามเป็นจริง จึงทรงแสดงเบิดเผยตลอดถึงฐานเหตุดังกล่าว, ดังพระบาลีแสดงอธิบายประมวลความโดยย่อว่า ความที่กรรมจะให้ผลเมื่อไรนั้นเกี่ยวแก่ฐานเหตุ ๔ ประการ คือ คติ อุปธิ กาล และปโยค.

คติ คือที่ไป, ที่ไปที่ดี (สุคติ) เช่น เทวโลก มนุสสโลก เป็น คติสมบัติ, ที่ไปที่ชั่ว (ทุคติ) เช่น อบาย ๔ เป็น คติวิบัติ, เทียบในปัจจุบัน ตกไปอยู่ในที่ดี เป็นคติสมบัติ ตกไปอยู่ในที่ชั่ว เป็นคติวิบัติ.

อุปธิ คืออัตตภาพ, ความได้อัตตภาพสมบูรณ์ งดงาม ทำอะไรได้ตามต้องการ เป็น อุปธิสมบัติ, ความได้อัตตภาพพิการน่าเกลียด ทำอะไรไม่ได้ตามต้องการเป็น อุปธิวิบัติ.

กาล คือกาลสมัย, กาลสมัยที่สมบูรณ์ มีผู้ปกครองดี มีหมู่ชนที่ดี เป็น กาลสมบัติ, กาลสมัยที่ตรงกันข้าม เป็น กาลวิบัติ.

ปโยค คือ การประกอบกระทำในปัจจุบัน, การประกอบถูกชอบ เป็น ปโยคสมบัติ, การประกอบผิด เป็น ปโยควิบัติ.

กรรมสมาทาน (การทำกรรม) ทั้งที่เป็นกรรมชั่ว ทั้งที่เป็นกรรมงาม จะเผล็ดผลให้แก่ผู้ทำเมื่อไร ย่อมเกี่ยวกับฐานเหตุทั้ง ๔ ดังกล่าว คือ:

กรรมสมาทานที่ชั่วบางอย่าง ถูกคติสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกอุปธิสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกกาลสมบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกปโยคสมบัติห้ามไว้ จึงยังไม่ให้ผล, ต่อเมื่ออาศัยคติวิบัติบ้าง อุปธิวิบัติบ้าง กาลวิบัติบ้าง ปโยควิบัติบ้าง จึงให้ผล.

ส่วนกรรมสมาทานที่ดีงามบางอย่างถูกคติวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกอุปธิวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกกาลวิบัติห้ามไว้ บางอย่างถูกปโยควิบัติห้ามไว้ จึงยังไม่ให้ผล. ต่อเมื่ออาศัย คติสมบัติ บ้าง อุปธิสมบัติ บ้าง กาลสมบัติ บ้าง ปโยคสมบัติ บ้าง จึงให้ผล.

กล่าวสั้นว่า กรรมชั่วที่บุคคลทำไว้ เมื่อยังมีสมบัติทั้ง ๔ เป็นเครื่องห้าม ก็ยังไม่ให้ผล ต่อวิบัติเมื่อใดจึงให้ผลเมื่อนั้น, พระ-

อาจารย์แสดงตัวอย่างเปรียบเทียบว่า เหมือนอย่างว่าบุรุษผู้หนึ่งรับราชการ ได้รับตำแหน่งเป็นเจ้าเมืองหนึ่ง, แต่บุรุษผู้นั้นมิได้ปฏิบัติหน้าที่โดยชอบ ไปข่มขู่ถือเอาทรัพย์ต่าง ๆ ของประชาชนในเมืองที่ปกครองโดยพลการ แต่ยังไม่มีใครอาจจะฟ้องร้องว่ากล่าว เพราะกลัวอำนาจ, บุรุษผู้นั้นกำเริบยิ่งขึ้น ถึงกับไปผิดในบุคคลที่เป็นใหญ่ยิ่งกว่าตน มีอำนาจยิ่งกว่าตน จึงถูกจับไปเข้าเรือนจำ และมีประกาศให้ประชาชนที่ถูกข่มเหงร้องทุกข์กล่าวโทษ, จึงมีเสียงร้องทุกข์กล่าวโทษขึ้นตั้งร้อยตั้งพัน บุรุษนั้นก็ถูกลงโทษไปตามความผิด, เรื่องนี้พึงเห็นความเปรียบเทียบดังนี้ เวลาที่บุรุษนั้นได้รับแต่งตั้งเป็นเจ้าเมืองกำลังรุ่งเรือง ก็เท่ากับเวลาที่ตั้งอยู่ในสมบัติทั้ง ๔ ยังไม่เป็นโอกาสที่อกุศลกรรมจะให้ผล, ต่อเมื่อถูกจับเข้าเรือนจำ เสียงร้องทุกข์กล่าวโทษก็เกิดขึ้นตั้งร้อยตั้งพันเรื่อง เท่ากับถึงวิบัติทั้ง ๔, อกุศลกรรมที่ตนทำไว้ได้โอกาสให้ผล.

ส่วนกรรมอันดีงามที่บุคคลทำไว้ เมื่อยังมีวิบัติทั้ง ๔ เป็นเครื่องห้าม ก็ยังไม่ให้ผล ต่อสิ้นวิบัติตั้งอยู่ในสมบัติทั้ง ๔ อันตรงกันข้ามเมื่อใด จึงให้ผลเมื่อนั้น, ดังเช่นกรรมดีที่ทุก ๆ คนทำไว้ แต่ยังไม่ให้ผลทันตาเห็นนั้น เพราะต้องรอคติ เหมือนอย่างต้องรอตำแหน่ง, ต้องรออุปธิคืออัตตภาพ เหมือนอย่างเจ็บป่วย ต้องรอให้ร่างกายเป็นปกติก่อน, ต้องรอกาลเวลา เหมือนอย่างต้องรออายุของการทำงาน หรือต้องให้ถึงยุคถึงสมัย, ต้องรอปโยค (การประกอบกระทำ) เหมือน

อย่างต้องรอให้ปฏิบัติงานดีขึ้นก่อน, แต่กรรมดีนั้น ๆ ต้องให้ผลแน่นอน เมื่อถึงพร้อมด้วยคติเป็นคติสมบัติเป็นต้น.

อันสมบัติหรือวิบัติแห่งคติ อุปธิ กาล และปโยค ก็มีขึ้นเพราะกรรมนั้นเอง ที่บุคคลทำดีหรือไม่ดีในอดีตบ้าง ในปัจจุบันบ้าง สลับซับซ้อนกันมากมาย, ฉะนั้นกรรมที่ทำไว้แล้วในอดีต กำลังทำในปัจจุบัน หรือจักทำในอนาคต จักให้ผลแน่นอนตามกรรม, ซึ่งเมื่อกล่าวโดยสรุปแล้ว กำหนดกาลเวลาที่กรรมให้วิบากเป็น ๓ คือในปัจจุบันภพนี้ เหมือนอย่างในวันนี้เอง ๑ ในภพหน้า เหมือนอย่างในวันพรุ่งนี้ ๑ ในภพสืบ ๆ ไป เหมือนอย่างในวันมะรืนนี้เป็นต้นไป ๑, ฉะนั้นจึงเรียกผลของกรรมว่าวิบาก แปลว่าสุกวิเศษ คือสุกงอมถึงขนาด, เหมือนอย่างต้นไม้จะให้ผล ก็ต้องเติบโตถึงขนาด ผลจะได้ที่ ก็ต้องแก่ถึงขนาด, ถึงในเรื่องทั่วไปก็เหมือนกัน เรียนหนังสือจะสอบได้ ก็ต้องแก่วิชาถึงขนาด ทั้งต้องสอบเลื่อนไปตามกำหนดสอบแต่ละชั้น, รวมความว่าทำอะไรจะได้ผลนั้นต้องอาศัยฐานเหตุ ๔ ประการ คือคติ (ที่ไป) อุปธิ (อัตตภาพร่างกาย) กาลเวลาและปโยค (การประกอบทำในปัจจุบัน), แต่กรรมย่อมให้ผลแน่นอนตามพระพุทธภาษิตว่า “กลฺยาณการี กลฺยาณํ ทำดีได้ดี ปาปการี จ ปาปกํ ทำชั่วได้ชั่ว.”

ความหยั่งรู้วิบากตามฐาน ตามเหตุ ของกรรมสมาทาน ตามเป็นจริงนี้ ตถาคตพละ กำลังของพระตถาคตเจ้า ที่พระ

องค์ทรงอาศัยประกาศพระศาสนาหย่างอาจหาญ ไม่สะทกสะท้าน ว่าจะผิดพลาด ทรงเป็นพระศาสดาเอกในโลก ด้วยประการฉะนี้.

ผู้พิจารณาพระญาณข้อนี้ด้วยดีโดยเหตุผล ชื่อว่าได้เจริญพระพุทธคุณด้วย อบรมปัญญาในพระธรรมด้วย เป็นเหตุเจริญศรัทธาในความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า ตลอดถึงในกรรมและกรรมวิบาก, เมื่อเป็นเช่นนี้ ก็จักเกิด **หิริ** (ละอายใจ รังเกียจ สยะแสยงต่อบาปอกุศลทุจริต) **โอตตัปปะ** (เกรงกลัวต่อบาปอกุศล ทุจริต) เป็นเหตุให้ทำชั่วยาก แต่ทำดีง่ายโดยลำดับ มีอรรถาธิบาย ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๓

สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ ปรีชาหยั่งรู้หางไปสู่ภูมิทั้งปวง

แสดง วันจันทร์ ที่ ๔ เมษายน ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทธสฺส.

ปุน จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต สพฺพตฺถคามินึ ปฏิปทำ ยถาภูตำ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา พรรณนาทางไปสู่ภูมิทั้งปวง ตามที่ปรากฏแก่ญาณของพระตถาคตพุทธเจ้า เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรม ตามสมควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี้.

พระบาลีพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้นั้น แปลความว่า "**อีกข้อหนึ่งสารีบุตร ตถาคตย่อมรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามเป็นจริง แม้ข้อนี้เป็นตถาคตพละของตถาคต ซึ่งตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายดังนี้.

มีอธิบายว่า อันบุคคลผู้เป็นหัวหน้า ซึ่งเป็นผู้นำทางของคนทั้งหลายนั้น จำต้องมีความรู้จักทางดำเนินว่า ทางไหนไปสู่ที่ไหน จึงสามารถนำทางได้โดยถูกต้อง, ถ้าไม่รู้จักทางดำเนินและนำไปในทางที่ผิด ก็จะยังให้คนทั้งหลายพากันเดินไปสู่ทางผิด, ฉะนั้น ความมีปัญญารู้จักทางดำเนินทั้งปวง จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญของบุคคลผู้เป็นหัวหน้า ทั้งในทางคดีโลก ทั้งในทางคดีธรรม. พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีปรีชา-

ญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงตามเป็นจริง ดังพระบาลีที่แปลมาแล้วนั้น จึงทรงแสดงพระองค์เป็นหัวหน้าในฐานะเป็นพระบรมศาสดา ผู้ชี้แจงแสดงทางแก่โลก ด้วยอาการที่อาจหาญไม่หวั่นกลัวต่อความผิดพลาด แลต่อใคร ๆ, เหมือนอย่างสีหราช บันลือสีหนาท, ประกาศพระพุทธศาสนาในบริษัททั้งหลาย ซึ่งเรียกได้ว่าเป็นพรหมจักร คือจักรของพรหม เพราะเมื่อแผ่ไปในที่ใดทิศใด ย่อมยังสันติสุขให้เกิดขึ้นในที่นั้นทิศนั้น.

ข้อที่ว่า พระตถาคตเจ้า ทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวงนั้น มีพระบาลีอธิบายรวมความว่า ทรงทราบทางไปสู่นรก ทรงทราบทางไปสู่กำเนิดดิรัจฉาน ทรงทราบทางไปสู่ปิตติวิสัย ทรงทราบทางไปสู่มนุษยโลก ทรงทราบทางไปสู่เทวโลก ทรงทราบทางไปสู่พระนิพพาน. อันมรรคาหรือปฏิปทาที่เรียกรวมว่าทาง หมายถึงกรรมนั้นเอง, ทรงทราบทางไปสู่ภูมิทั้งปวง จึงหมายถึงทรงทราบกรรม ที่ยังผู้ทำให้ไปถึงภูมินั้น ๆ ดังกล่าวแล้ว, เว้นแต่พระนิพพาน ซึ่งต้องดำเนินไปในทางที่ให้ถึงความดับกรรม.

สัตว์โลกทุกหมู่เหล่าที่เกิดมาในโลกนี้ ย่อมมีรูปกายที่ถือกำเนิดเกิดมาจากมารดาบิดา, ที่ปรากฏเห็นกันอยู่ด้วยสายตา ก็คือมนุษย์ และสัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด, บางชนิดก็เล็กจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า เพราะตาธรรมดาของคนเรานั้น ย่อมเห็นได้แต่ในรูปที่เป็นวิสัยเท่านั้น รูปที่พ้นวิสัยจะเห็นก็เห็นไม่ได้, แม้ประสาทอันมีหูเป็นต้น.

ก็เช่นเดียวกัน เสียงที่ละเอียดเกินวิสัยก็ไม่ได้ยิน, ฉะนั้นทุก ๆ คน จึงไม่อาจปฏิเสธว่า อันสิ่งที่ไม่ได้เห็นไม่ได้ยิน เป็นสิ่งที่ไม่มี, พระพุทธเจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งรู้เห็นภูมิทั้งปวง แม้นอกไปจากมนุษย์และดิรัจฉานนั้น มีภูมินรกเป็นต้น.

คำว่า “นรก” เป็นคำแปลของศัพท์ว่า นิรยะ ซึ่งแปลว่าภูมิคือภพที่ไร้ความสำราญ ไร้ความยินดี หรือไร้ความเจริญ ไร้ความสุข, ลำพังคำว่านรกแปลว่าเหวเท่านั้น แต่ใช้เป็นคำแปลนิรยะที่เข้าใจกันดี, กล่าวโดยเนื้อความก็คือ ภูมิภพที่ไม่มีสิ่งอันเป็นที่น่ารักใคร่ปรารถนาพอใจเสียเลยทีเดียว ถ้าเป็นรูปก็เป็นรูปที่พึงเกลียดพึงชัง ถ้าเป็นเสียงก็เป็นเสียงที่พึงกลัว ถ้าเป็นกลิ่นก็เป็นกลิ่นที่พึงรังเกียจ ถ้าเป็นรสก็เป็นรสที่เป็นพิษแรงร้าย ถ้าเป็นสิ่งที่กายถูกต้องก็เป็นสิ่งที่ทำให้เจ็บปวดรวดร้าว รวมความว่า ล้วนเป็นสิ่งที่ไม่พึงยินดีพอใจ ไม่เป็นสิ่งที่สำราญตา ทู เป็นต้น ทั้งสิ้นเป็นสิ่งที่ให้เกิดความทุกข์แต่ส่วนเดียว.

คำว่า “ดิรัจฉาน” แปลว่า สัตว์ที่ไปทางขวาง กล่าวโดยรูปกายก็มีร่างกายทอดไปทางเบื้องขวาง ไม่ตั้งตรงขึ้นไปเหมือนมนุษย์ สัตว์ดิรัจฉานก็อยู่ร่วมโลกกับมนุษย์มีชนิดต่าง ๆ ดังที่ปรากฏเห็นกันอยู่ แต่เดิมเคยเป็นอยู่อย่างไร ก็คงเป็นอยู่อย่างนั้นเรื่อยไป ไม่สามารถจะสร้างความเจริญอะไรให้ยิ่งกว่าที่มีอยู่โดยชาติกำเนิด, สัตว์บางจำพวกมีพันกำเนิดฉลาดอยู่บ้าง แต่ก็ไม่สามารถจะเข้าถึงภูมิธรรม

ที่ประเสริฐได้ เช่นเดียวกับร่างกายที่ทอดขวางไม่ตั้งสูงขึ้นเหมือนอย่างมนุษย์.

คำว่า "ปีตติวิสัย" แปลว่า วิสัยคือภูมิภพของเปรต, คือสัตว์จำพวกหนึ่ง ซึ่งละโลกไปเกิดเป็นอัตตภาพชนิดหนึ่ง ซึ่งไม่สมประกอบ ต้องเป็นทุกข์ เดือดร้อน เพราะถูกความอยากของตนเองแผดเผาบ้าง ต้องหิวกระหายอยู่เสมอบ้าง ต้องอาศัยสิ่งที่ผู้อื่นให้เป็นอยู่บ้าง.

คำว่า "มนุษย์" แปลอย่างหนึ่งว่า ผู้ที่มีใจสูง หมายความว่ามีภูมิจิตใจและปัญญาสูง สามารถศึกษาอบรมสร้างความเจริญให้เกิดขึ้น สามารถรู้จักบาปบุญคุณโทษ ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ สามารถเข้าถึงภูมิธรรมอันประเสริฐได้.

เทวโลก แปลว่า โลกของเทพหรือโลกทิพย์ หมายถึงภูมิภพของผู้ที่เกิดพรั่งพร้อมด้วยสิ่งที่พึงปรารถนาพอใจ เป็นที่สำราญกาย สำราญใจทุกสิ่งทุกประการ ตรงกันข้ามกับ นรก, คือ รูปที่ประสบตาก็ล้วนงดงาม เสียงที่ประสบหูก็ล้วนไพเราะ กลิ่นที่ประสบจมูกก็ล้วนแต่ดี รสที่ประสบลิ้นก็ล้วนโอชะ สิ่งที่ถูกต้องกายก็ล้วนเป็นสุขสัมผัส ทั้งหมดล้วนเป็นของทิพย์.

ภูมิภพเหล่านี้ ท่านแสดงสูงขึ้นไปโดยลำดับ กำหนดด้วยทุกข์สุขเป็นที่ตั้ง ภูมิภพที่เป็นทุกข์ที่สุดก็คือนรก, กำเนิดดิรัจฉานและปีตติวิสัย เป็นภูมิภพที่เป็นทุกข์โดยมาก แต่ค่อยยังชั่วกว่านรก,

มนุษย์โลกเป็นภูมิภพชั้นกลาง มีสุขบ้างทุกข์บ้าง แต่ก็อาจทำความสุขอย่างยิ่งได้, ส่วนเทวโลกเป็นภูมิภพที่มีสุขทางโลกที่สุด ตรงกันข้ามกับนรก, แต่ทางพระพุทธศาสนาพระบรมศาสดาไม่ได้ทรงแสดงเพียงเทวโลกเท่านั้น เพราะแม้เทวโลกก็เป็นภพที่ไม่เที่ยงถาวร, เพราะเป็นภูมิภพอะไรก็ตาม เมื่อมีเกิดก็ต้องมีดับ ฉะนั้นแม้เกิดในเทวโลกด้วยกรรมอันใด เมื่อสิ้นกรรมนั้นแล้วก็ต้องจุติไปเกิดในที่อื่นตามกรรม, จึงต้องเวียนเกิดเวียนตายจนกว่าจะสิ้นกรรม แต่เมื่อมีกิเลสก็ต้องทำกรรม และต้องรับวิบากคือผลของกรรมซึ่งเป็นที่ตั้งให้เกิดกิเลสขึ้นอีก วนเวียนไปเป็นสังสารวัฏฏ์, ฉะนั้นจะเกิดในภูมิภพใด ๆ เป็นทุกข์ที่สุดคือนรก เป็นสุขที่สุดคือเทวโลกหรือสวรรค์ ก็ชื่อว่าเกี่ยวอยู่ในโลก เกี่ยวอยู่ในทุกข์คือความเกิดดับดังกล่าว, ยังไม่บรรลุถึงที่สุดโลก หรือที่สุดทุกข์ซึ่งเป็นโลกุตตระอยู่เหนือโลก จนกว่าจะสิ้นกิเลส, ภูมิธรรมของผู้สิ้นกิเลสนั้นแหละ เรียกว่านิพพาน แปลตามศัพท์ว่า ธรรมะที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด ธรรมะที่ออกจากกิเลสเป็นเครื่องร้อยรัด หรือธรรมะที่ไม่มีกิเลสเหมือนลูกศรเป็นเครื่องเสียบแทง, มีพระพุทธภาษิตอธิบายอย่างเข้าใจง่าย แปลความว่า “ธรรมะเป็นที่สิ้น ราคะ โทสะ โมหะ ชื่อว่า นิพพาน” ตามพระพุทธาธิบายนี้ จึงอาจเข้าใจได้ว่า สิ้นกิเลสเมื่อไร ก็บรรลุนิพพานเมื่อนั้น รู้จักพระนิพพานเมื่อนั้น เมื่อยังไม่สิ้นกิเลสก็แสดงกันไปต่าง ๆ ตามตักกะ (ความตรึกนึกคาดคะเนเอา), เหมือนอย่างไม่เคย

ไปในที่ใดก็แสดงถึงที่นั้นได้แต่โดยแบบ, ถ้าทางแบบก็โดยเดา, ท่านแสดงว่า พระนิพพานเป็นภูมิอย่างหนึ่ง แต่ไม่ใช่ภพหรือโลก เป็นภูมิธรรม, พระบรมศาสดาทรงทราบปฏิปทาทางดำเนินไปสู่ภูมิเหล่านี้ แลทรงแสดงสั่งสอนไว้โดยปริยายเป็นอันมาก ดังจะเก็บประมวลความมากล่าวโดยย่อคือ :–

นิรยะ กำเนิดดิรัจฉาน และปิตติวิสัย ทั้งสามนี้เป็นภูมิภพที่เรียกว่าอบายภูมิ, ปฏิปทาที่ให้ไปสู่อบายภูมิเหล่านี้ คือกรรมที่เป็นบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ซึ่งเป็นอกรณียกิจ คือกิจที่ไม่ควรทำ, เป็นต้นว่า ผู้ที่โลภจัด โกรธจัด หลงจัด จึงฆ่าเขาบ้าง ลักของเขาบ้าง ประพฤติผิดในกามบ้าง พูดเท็จหลอกลวงเขาบ้าง ดื่มน้ำเมาประมาทไปบ้าง แลชักชวนคนอื่นให้ประกอบกรรมเหล่านี้ด้วย, กรรมของผู้นั้น เป็นปฏิปทาไปสู่อบายภูมิอย่างใดอย่างหนึ่ง ตามควรแก่การประกอบ, เพราะในการประกอบกรรมนั้น บุคคลมีจิตเจตสิกไม่เสมอเหมือนกัน: [บางคนเกิดฉันทะขึ้นอย่างแรงกล้าเอง บางคนทำเพราะถูกชักชวนบีบบังคับ บางคนมีฉันทะเหมือนกัน ชอบใจอยู่เหมือนกัน] แต่ไม่รุนแรง และไม่มีใครห้ามจึงพลอยทำกับเขาด้วย ดังนี้เป็นต้น เมื่อการประกอบต่าง ๆ กันเช่นนี้ แม้จะร่วมประกอบในวัตถุเดียวกัน ก็เป็นปฏิปทาให้ไปสู่ภูมิต่าง ๆ กันได้.

ส่วนกรรมที่เป็นบุญ เป็นกุศลสุจริต เป็นปฏิปทาให้ไปสู่ภูมิหรือภพที่เป็นสุคติ คือมนุษยโลก และเทวโลก, เป็นต้นว่า บุคคล

ที่ไม่โลภจัด ไม่โกรธจัด ไม่หลงจัด มีจิตใจประกอบด้วยเมตตากรุณา บำเพ็ญทานรักษาศีล อบรมจิตใจและปัญญาอันเรียกว่า ภาวนา ตามภูมิตามชั้น และชักชวนผู้อื่นให้ปฏิบัติเช่นนั้นด้วย, กรรมของผู้นั้นเป็นปฏิปทาให้ไปเป็นมนุษย์หรือเป็นเทพตามควรแก่การประกอบโดยนัยที่กล่าวแล้วข้างต้น.

อนึ่ง ผู้ที่ประกอบทุจริตกรรม หรือประกอบสุจริตกรรมมาแล้วเมื่อมาเป็นมนุษย์ก็ยังเป็นต่างกัน ๆ กัน ดังที่ตรัสแสดงไว้ในพระสูตรหนึ่งว่า:

มีอายุน้อยเพราะปาณาติบาต มีอายุยืนเพราะเว้นจากปาณาติบาต อนุเคราะห์เกื้อกูลสัตว์.

มีโรคมากเพราะเบียดเบียนสัตว์ มีโรคน้อยเพราะไม่เบียดเบียนสัตว์.

มีผิวพรรณคล้ำหมองเพราะมักโกรธ มีผิวพรรณผ่องใสเพราะไม่มักโกรธ.

มีศักดิ์น้อยเพราะใจริษยา มีศักดิ์ใหญ่เพราะใจไม่ริษยา.

มีโภคะน้อยเพราะไม่ให้ปัน มีโภคะมากเพราะให้ปัน.

เกิดในสกุลต่ำเพราะกระด้างดูหมิ่นผู้อื่น เกิดในสกุลสูงเพราะไม่กระด้างดูหมิ่นผู้อื่น เคารพนับถือผู้ที่ควรเคารพนับถือเป็นเหตุ.

ทรามปัญญา เพราะไม่เข้าไปไต่ถามผู้รู้ มีปัญญามากเพราะเข้าไปไต่ถามผู้รู้.

ส่วนปฏิปทา ให้ถึงพระนิพพานนั้น ได้แก่มัชฌิมาปฏิปทา คือหนทางกลาง ไม่ข้องแวะด้วยความสุขทางโลก คือสุขในมนุษย์ในสวรรค์เป็นต้น ไม่ข้องแวะด้วยทุกข์ในโลก แม้ด้วยการทรมานตนเองให้เป็นทุกข์, ได้แก่ทางมีองค์แปด คือ เห็นชอบ ๑ ดำริชอบ ๑ เจรจาชอบ ๑ การงานชอบ ๑ อาชีพชอบ ๑ พยายามชอบ ๑ ระลึกชอบ ๑ ตั้งใจชอบ ๑, มรรคมีองค์ ๘ นี้ เป็นเอกมรรค คือหนทางอันเดียว มิใช่ ๘ ทาง แต่มีองค์หรืออาการเป็น ๘ เท่านั้น เป็นไปเพื่อ ดับกิเลส ดับกรรม ดับวิบาก จึงเป็นปฏิปทาให้ถึงพระนิพพาน.

อนึ่ง ภูมิภพเหล่านี้ ท่านแสดงอีกนัยหนึ่งว่ามีอยู่ในหมู่มนุษย์นี้ทั้งนั้น คือ:

ผู้ที่ร้อนรนอยู่เสมอเพราะ โลภ โกรธ หลง ประกอบกรรมบาปอกุศลทุจริตต่าง ๆ ต้องเป็นทุกข์กระวนกระวาย เพราะถูกไฟกิเลสไฟบาปทุจริตแผดเผา, เมื่อยังเป็นไฟเย็นเผาอยู่ภายใน บางทีก็ดูเหมือนเป็นสุขเพราะสมบูรณ์ด้วยสิ่งต่าง ๆ แต่ความจริงถูกเผาอยู่แล้ว, ครั้นไฟนั้นปรากฏผลเป็นไฟร้อนก็เป็นทุกข์วิบัติอย่างที่เห็น ๆ เรียกว่ามนุสสเนรยิโก แปลว่า คนนรก.

ผู้ที่ไม่มีละอาย คิดจะทำจะพูดอะไร ก็ทำและพูดสุดแต่ใจไม่ใช้ความคิดว่าน่าอับอาย เพราะเป็นการที่ไม่เหมาะไม่ควร เรียกว่ามนุสสติรัจฉาโน แปลว่า คนดิรัจฉาน.

ผู้ที่อยากได้อยู่เสมอเพราะโลภตัณหา หิวกระหายในสิ่งต่าง ๆ อยู่อย่างไม่รู้อิ่ม ไม่รู้พอ และมุ่งที่จะอาศัยผู้อื่นเป็นอยู่เท่านั้น เรียกว่ามนุสสเปโต แปลว่า คนเปรต.

ผู้ที่รู้จักการควรการไม่ควร รู้จักละอายใจ ในเมื่อจะทำการที่ไม่ควร รู้จักยับยั้ง เลือกทำแต่การที่ควร ศึกษาสำเหนียกปรับปรุงตนให้วัฒนะ ให้มีศีลธรรมตามฐานะ เรียกว่า มนุสสมนุสโส แปลว่า คนมนุษย์.

ผู้ที่ถึงพร้อมด้วยหิริ (ละอายรังเกียจความชั่ว) โอตตัปปะ (เกรงความชั่ว) มีความประพฤติสะอาด มีความสงบ เรียกว่ามนุสสเทโว แปลว่า คนเทวดา.

ผู้ที่ปฏิบัติในมรรคมีองค์ ๘ จนบรรลุพระนิพพาน ควรเรียกว่ามนุสสวิสุทโธ แปลว่า คนผู้บริสุทธิ์แล้ว.

พระบรมศาสดาทรงมีพระปรีชาญาณหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวงดังแสดงมา และทรงชี้ทางเหล่านั้นสั่งสอน เพื่อให้เวไนยนิกรละทางไปสู่ภูมิที่ชั่วดำเนินไปในทางสู่ภูมิที่ดี ตั้งแต่โลกียภูมิตลอดถึงโลกุตตรภูมิ ด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๔

นานาธาตุญาณ ปรีชาหยั่งรู้ธาตุต่าง ๆ

แสดง วันเสาร์ที่ ๑๖ กรกฎาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต อเนกธาตุนานาธาตุโลกํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันฟังธรรมในพระพุทธศาสนา ผู้ปรารถนาธรรม จึงตั้งใจฟังธรรมเพื่อเพิ่มพูนปัญญาและสัมมาปฏิบัติตามพระพุทธศาสนา, โดยปริยายคือทางหนึ่ง พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงเป็นโลกวิทู ผู้รู้โลก จึงทรงแสดงโลกเพื่อให้ผู้ฟังพิจารณาดูให้รู้จักโลกตามเป็นจริง ดังพระพุทธภาษิตที่ตักเตือนให้ดูโลก แปลความว่า “ท่านทั้งหลายจงมาดูโลกนี้ อันตระการดุจราชรถ ที่พวกคนเขลาจมอยู่ แต่ผู้รู้หาข้องอยู่ไม่”. อนึ่ง ได้ทรงเป็นผู้รู้ทั่วถึงโลก แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ดังพระบาลีที่ยกขึ้นไว้ ณ เบื้องต้น แปลความว่า **“อีกข้อหนึ่ง สารีบุตร ตถาคตรู้ทั่วถึงโลก ซึ่งมีธาตุเป็นอเนกมีธาตุต่าง ๆ ตามเป็นจริง แม้ข้อนี้ เป็นตถาคตพละของตถาคต ซึ่งตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย.”**

พระบาลีนี้ แสดงญาณ (ความหยั่งรู้) ของพระตถาคตเจ้า ข้อหนึ่ง คือหยั่งรู้โลก แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ โดยอเนกประการ, ในเบื้องต้นควรทำความเข้าใจก่อนว่า โลกคืออะไร แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ได้อย่างไร.

คำว่า โลก แปลว่า สิ่งที่สลายไป ดังวิเคราะห์ศัพท์ว่า ลุชฺชตีติ โลโก แปลว่า "สิ่งที่สลายไปชื่อว่าโลก". ดังจะพึงเห็นได้ว่า สิ่งต่าง ๆ ที่เรียกว่าโลกนั้น ไม่มีคงทนถาวรตลอดไป ต้องสลายไปในที่สุดทุกอย่าง, เพราะโลกเป็นสังขารอย่างหนึ่ง ๆ คือเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งขึ้น เมื่อเป็นเช่นนี้ จึงตกอยู่ในลักษณะ ๓ อย่าง ได้แก่มีความเกิดขึ้นในเบื้องต้น มีความแปรปรวนเปลี่ยนแปลงไปในท่ามกลาง มีความสลายไปในที่สุด.

ในที่บางแห่งแบ่งโลกออกเป็น ๓ คือ โอกาสโลก สังขารโลก สัตวโลก. โอกาสโลก ได้แก่พื้นพิภพอันกว้างใหญ่ไพศาลนี้, สังขารโลก ได้แก่สิ่งต่าง ๆ ที่เกิดอาศัยอยู่ในโอกาสโลก เป็นส่วนเล็กที่แยกออกมาจากโอกาสโลก ในที่สุดก็สลายไปรวมอยู่ที่โอกาสโลกตามเดิม, สังขารโลกเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ใจครองก็มี ได้แก่ร่างกายของมนุษย์และสัตว์ดิรัจฉานต่างชนิด ซึ่งยังมีชีวิตอยู่ในโลก เป็นสิ่งที่ไม่มีใจครองก็มี เช่น ต้นไม้ภูเขา และวัตถุต่าง ๆ, สัตวโลก ได้แก่ ภาวะเป็นผู้ข้องผู้ติดอยู่ในโลก ใครผู้ใด มีความข้องติด ผู้นั้นก็เป็นสัตวโลกแต่ละคน, สัตวโลกนี้เป็นผู้ยึดครองสังขารโลกตลอดถึงโอกาสโลกด้วย

ด้วยอำนาจตัณหาอุปาทาน, ทุก ๆ คนสัมพันธ์อยู่กับโลกดังกล่าว คือ ความเป็นสัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขา เป็นสัตวโลก, ร่างกายของตน เป็นสังขารโลก, แผ่นดินที่อยู่อาศัยเป็นโอกาสโลก, โลกทั้งหมดเหล่านี้ สรุปเรียกว่าเป็นสังขาร เพราะเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งขึ้นทั้งสิ้น โอกาสโลกเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งที่ใหญ่โต เป็นที่รวมของสิ่งทั้งปวง เรียกว่าเป็นโลกใหญ่, สังขารโลกเป็นสิ่งผสมปรุงแต่งแต่ละสิ่ง นับว่าเป็นโลกเล็กแบ่งออกมาจากโอกาสโลก, สัตวโลกก็เป็นสิ่งผสมปรุงแต่งเหมือนกัน เพราะประกอบด้วยกิเลสเป็นเครื่องยึดถือกับสิ่งที่ยึดถือผสมกันเหมือนอย่างมือทำกับสิ่งที่ทำไว้.

พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบโลกทั้งปวง แยกออกเป็นธาตุเป็นอเนกต่าง ๆ กัน ตามความจริง. คำว่า ธาตุ แปลว่า สภาพที่ทรงหรือดำรงอยู่ คล้ายกับคำว่า ธรรม, หมายถึงเครื่องผสมปรุงแต่งหรือเครื่องประกอบต่าง ๆ ของโลก, ถ้าจะเทียบโลกกับรถ ธาตุในที่นี้ก็เทียบกับเครื่องประกอบต่าง ๆ ของรถ, โดยปกติ สามัญชนย่อมมองดูโลก ในฐานเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างมองดูรถในฐานเป็นตัวรถ แลยึดถือโลกตามสมมติต่าง ๆ ที่ตั้งขึ้นตามลักษณะอาการเป็นต้น, ดังพระพุทธภาษิตที่แปลความว่า “เหมือนอย่างว่า เพราะประกอบส่วนต่าง ๆ เข้า เสียงว่ารถก็มี ฉันใด เมื่อขันธ์ทั้งหลายมีอยู่สมมติว่าสัตว์ก็มีฉันนั้น” รวมความว่าดูและยึดถือโลกในฐานเป็นตัวเป็นตน ตลอดถึงเป็นเราเป็นเขา เป็นของเราเป็นของเขาสืบ

เนื่องกันไป, ส่วนพระตถาคตพุทธเจ้า ทรงดูโลกแยกออกเป็นธาตุ เป็นอเนกนานัปการ จึงไม่ทรงเห็นเป็นตัวเป็นตน เหมือนอย่างนายช่างมองดูรถหรือเรือน แยกออกเป็นเครื่องประกอบต่าง ๆ ได้โดยถนัดชัดเจน, แลไม่ทรงยึดถือเป็นตัวเป็นตน ทรงเห็นเป็นสักแต่ว่าธาตุเป็นสักแต่ว่าสมมติ.

การแยกโลกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนามุ่งให้เกิดปัญญาเป็นเครื่องหลุดพ้น โดยตรงจึงแสดงการแยกสังขารโลก คือกายนี้เอง ออกเป็นขันธ์ต่าง ๆ กัน เป็นอายตนะต่าง ๆ กัน เป็นธาตุต่าง ๆ กัน ในบาลีบทตั้ง ยกธาตุขึ้นแสดงอย่างเดียว แต่ในบทไขแสดงไว้ทั้ง ๓ คือแยกออกเป็น ขันธ์ ๑ อายตนะ ๑ ธาตุ ๑.

แยกออกเป็นขันธ์ คือ แยกออกเป็นขันธ์ ๕ ได้แก่ในรูปกายและนามกายของทุก ๆ คนนี้ ส่วนที่เป็นรูปแยกไว้กองหนึ่ง เป็นรูปขันธ์, ส่วนที่รู้เสวยสุขทุกข์และเป็นกลาง ๆ แยกออกไว้กองหนึ่ง เป็น เวทนาขันธ์, ส่วนที่รู้กำหนดจดจำ แยกออกไว้กองหนึ่ง เป็นสัญญาขันธ์, ส่วนที่คิดปรุงแต่งต่าง ๆ แยกออกไว้กองหนึ่ง เป็นสังขารขันธ์, ส่วนที่รู้สึกเห็นรู้สึกได้ยิน ได้กลิ่นได้รส ได้ถูกต้องสิ่งที่ถูกต้องและได้รู้เรื่อง แยกออกไว้กองหนึ่งเรียกวิญญาณขันธ์.

แยกออกเป็นอายตนะ คือ แยกออกเป็น ตากับรูป หูกับเสียง จมูกกับกลิ่น ลิ้นกับรส กายกับสิ่งที่กายถูกต้อง และใจกับเรื่องที่ใจคิด แยกออกไป ๖ คู่ แต่ละคู่แยกออกไปเป็นสิ่ง ๆ

แยกออกเป็นธาตุ ๑๘ นั้น คือ อายตนะ ๑๒ นั้นนั่นแหละ เติมวิญญาณที่เกิดทางอายตนะเหล่านั้นเข้าอีก ๖: ตา รูป รู้สึกเห็นรูป รวมเป็น ๓, หู เสียง รู้สึกได้ยินเสียง รวมเป็น ๓, จมูก กลิ่น รู้สึกกลิ่น รวมเป็น ๓, ลิ้น รส รู้สึกรส รวมเป็น ๓, กาย สิ่งที่กายถูกต้อง รู้การถูกต้อง รวมเป็น ๓, ใจ เรื่องที่ใจคิด รู้สึกถึงเรื่องที่ใจคิด รวมเป็น ๓, ทั้งหมดจึงเป็น ๑๘ เรียกว่า ธาตุ ๑๘ หมายถึงภาวะ ๑๘ อย่างที่ประกอบกัน. **คำว่าธาตุตามที่ใช้ในที่นี้จึงมีความหมายเพียงว่า ส่วนประกอบอย่างหนึ่ง ๆ ซึ่งแยกออกจากส่วนรวมเท่านั้น, และเมื่อร่วมกันเข้าแล้ว ส่วนประกอบเหล่านี้ไม่ละลายตัวรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แต่ยังทรงตัวอยู่เป็นอย่าง ๆ ทำให้สามารถพิจารณาแยกออกได้,** ฉะนั้น น่าจะเป็นเพราะเหตุนี้จึงเรียกว่าธาตุ เพราะพิจารณาแยกออกได้เป็นสิ่ง ๆ จริง ๆ, แต่ถ้าสิ่งเหล่านี้ไม่มีลักษณะเป็นธาตุ คือทรงตัวหรือยืนตัวต้องละลายตัวรวมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันทั้งหมดเหมือนอย่างน้ำกับน้ำ ก็คงไม่สามารถแยกออกได้เหมือนเทน้ำหนึ่งแก้วลงในตุ่มน้ำ แล้วจะแยกน้ำแก้วนั้นออกอีกไม่ได้.

การแยกออกเป็นขันธ์ อายตนะ และธาตุ ดังกล่าว พึงดูไม่ยากโดยปริยัติ (หรือโดยหลักทฤษฎี) แต่โดยทางปฏิบัติใคร ๆ ย่อมเห็นรวม ๆ กันเป็นกลุ่มเป็นก้อน เป็นตัวเป็นตน ไม่เห็นแยกออกเป็นส่วน ๆ, จึงวุ่นวายอยู่ด้วยยินดียินร้ายในโลก, ต่อเมื่อ

พิจารณาแยกจนเห็นเป็นกอง ๆ เป็นส่วน ๆ ได้จริง จึงจะเรียกว่าได้ **วิปัสสนาภูมิ** คือพื้นฐานของวิปัสสนา, ทำให้เห็นว่าความจริงไม่เป็นกลุ่มเป็นก้อน ไม่เป็นตัวไม่เป็นตน ดังนี้เรียกว่าเห็น **อนัตตา** ฉะนั้นการจะเห็นอนัตตา จึงต้องเห็นวิปัสสนาภูมิ คือ เห็นแยกเป็นกอง ๆ ส่วน ๆ ดังกล่าวก่อน เหมือนจะดูนาฬิกาให้รู้เวลา ก็ต้องดูให้เห็นรายละเอียดต่าง ๆ ที่หน้าปัทม์เช่นตัวเลขและเข็มนาฬิกาก่อน, การเห็นนั้นต้องเห็นตามเป็นจริง มิใช่เห็นตามปริยัติ หรือตามสัญญา ดังที่เรียกว่า **ยถาภูตญาณทัสสนะ** แปลว่า **ความรู้เห็นตามเป็นจริง.**

พระอาจารย์แสดงว่า **พระตถาคตพุทธเจ้าทรงทราบสังขารโลก ทั้งที่มีใจครอง ทั้งที่ไม่มีใจครอง แยกออกเป็นธาตุต่าง ๆ ได้โดยสิ้นเชิง** ยกตัวอย่าง อนุปาทินนกะ สิ่งที่ไม่มีใจครอง เช่น ต้นไม้ข้าวดำ ใบไม้มีสีสัณฐานต่าง ๆ ดอกไม้มีสีและกลิ่นต่าง ๆ ผลไม้มีรสต่าง ๆ เพราะมีธาตุชอน ๆ เป็นต้น.

ในพระสูตรหนึ่งแสดงย่อธาตุลงเป็นสอง คือ **สังขตธาตุ** และ **อสังขตธาตุ:** ธาตุที่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่าสังขตธาตุ, ธาตุที่ไม่ถูกผสมปรุงแต่ง เรียกว่า อสังขตธาตุ เป็นธาตุแท้, ธาตุดังกล่าวมาข้างต้นทั้งหมดเป็นสังขตธาตุ, แม้ธาตุที่ค้นพบกันในโอกาสโลก ที่เข้าใจกันว่าเป็นธาตุแท้ตามสมัย มาบัดนี้ก็ปรากฏว่าเป็นเพียงสังขตธาตุ เพราะยังแยกออกไปได้, การแยกให้รู้จักตัวธาตุเป็นอุปการสำคัญใน

ทางคติโลก, แม้ในทางพระพุทธศาสนา **การแยกให้รู้ตัวธาตุในสังขารโลก คือ รูปกายนามกายของตน ก็เป็นอุปการสำคัญในการปฏิบัติธรรมเพื่อความหลุดพ้น.** พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงมีพระญาณปริชาในเรื่องนี้โดยครบถ้วนบริบูรณ์ จึงเป็นพระกำลังประการหนึ่ง ในการประกาศประดิษฐานพระพุทธศาสนาให้ตั้งมั่นวัฒนาสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๕

นานาธิมุตติกญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอธิมุตติคือ อัธยาศัยต่าง ๆ กัน

แสดง วันพฤหัสบดี ที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สารีปุตฺต ตถาคโต สตฺตานํ นานาธิมุตฺติกตํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรมตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรม อันเวียนมาถึงเข้า โดยลำดับ.

ประโยชน์แห่งการฟังธรรมโดยตรงคือปัญญา ความรู้ธรรม นำให้เกิดสัมมาปฏิบัติชอบสืบต่อไป, นอกจากนี้ การฟังธรรมเป็นเสวนาคือการสร้องเสพอย่างหนึ่ง ควรเรียกได้ว่า ธรรมเสวนา, เมื่อมีบ่อย ๆ ก็เป็นเครื่องสร้างนิสสัย อุปนิสสัย และอัธยาศัยในทางดี และในพระพุทธศาสนาที่แสดงทางที่ดีต่าง ๆ เป็นการนำตนให้เข้าพวกคนดี ตามคลองธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า, เพราะคนในโลกนี้แบ่งกันเป็นพวก ๆ ตามอัธยาศัยที่ต่าง ๆ กัน, พระบรมศาสดาทรงทราบความข้อนี้ โดยประจักษ์ชัด ดังพระบาลีที่แสดงไว้ซึ่งยกขึ้นเป็น

บทอุทเทศ ณ เบื้องต้น แปลความว่า "**ดูก่อนสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตย่อมรู้ความที่สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน แม้ข้อนี้ เป็นตถาคตพละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคต อาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย**" ดังนี้.

พระญาณของพระตถาคตเจ้าในข้อนี้ มีอธิบายในวิภังคปกรณ์ว่า พระตถาคตทรงทราบว่า สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยเลวก็มี มีอัธยาศัยดีก็มี, ผู้ที่มีอัธยาศัยเลว ย่อมเสวนาคบหาผู้ที่มีอัธยาศัยเลวด้วยกัน, ผู้ที่มีอัธยาศัยดี ย่อมเสวนาคบหาผู้ที่มีอัธยาศัยดีด้วยกัน, ในอดีตกาลได้มีมาแล้วเหมือนอย่างนี้ ในอนาคตกาลก็จักมีเหมือนอย่างนี้. จบใจความอธิบายในวิภังคปกรณ์เพียงเท่านี้. ต่อจากนี้ จักแสดงอรรถาธิบายสืบไป:

แท้จริง ในโลกนี้ สัตว์ทั้งหลายมีอัธยาศัยเลวและดีต่าง ๆ กัน แม้ในคนเดียวกันก็มีอัธยาศัยหลายอย่าง เลวบ้าง ดีบ้าง, ในเบื้องต้นจึงควรทำความเข้าใจความหมายของคำว่า อัธยาศัย กับคำที่ใกล้เคียงกัน มีนิสสัย อุปนิสสัย เป็นต้นก่อน.

คำว่า อัธยาศัย แปลจากคำว่า อธิมุตติ คืออธิมุตติในพระญาณ นี้หมายถึงอัธยาศัย, ตามศัพท์ อัธยาศัย คือภาวะที่อาศัยอยู่กับจิตใจ ดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรมอย่างใดอย่างหนึ่ง, เช่น ถ้ามีอัธยาศัยประกอบด้วยโทสะพยาบาท

ย่อมดึงจิตใจให้เกิดความมุ่ง หรือน้อมจิตใจไปให้เกิดเจตนากรรมคือ มุ่งก่อทุกข์โทษให้แก่ผู้อื่น, ถ้ามีอัธยาศัยประกอบด้วยเมตตากรุณา ย่อมดึงจิตใจให้มุ่งก่อเกื้อสุขประโยชน์แก่ผู้อื่น, อัธยาศัย โดยย่อจึงมี ๒ คือ อัธยาศัยเลว กับ อัธยาศัยดี. เหตุอุดหนุนให้เกิดอัธยาศัย คือ นิสสัย อุปนิสสัย:

นิสสัย คือที่เข้าอาศัยของจิตใจ ในฐานเป็นพื้นเพและเป็นเหตุอุปการะ มีทั้งฝ่ายดีและฝ่ายชั่วเหมือนอัธยาศัย, เพราะจิตต้องเป็นนิสสิต คือผู้อาศัยอยู่ในนิสสัยคือที่อาศัยอย่างใดอย่างหนึ่ง, ถ้าอาศัยอยู่กับกิเลส เช่น อาศัยตัณหา อาศัยมานะ อาศัยทิฏฐิ เรียกว่า มีตัณหานิสสัย มานนิสสัย ทิฏฐินิสสัย, ถ้าอาศัยคุณธรรม คือ ศรัทธา หิริ โอตตัปปะ วิริยะ ปัญญา เรียกว่า มีสัทธานิสสัย หิรินิสสัย โอตตัปปนิสสัย วิริยนิสสัย ปัญญานิสสัย, ฉะนั้นคนจะทำอะไร จึงสุดแต่นิสสัย ถ้านิสสัยเป็นส่วนชั่ว ก็ทำชั่ว นิสสัยเป็นส่วนดี ก็ทำดี, แต่นิสสัยแสดงออกเป็นอัธยาศัย คือทำให้เกิดความมุ่งหรือน้อมไปของจิตใจก่อนแล้ว จึงเกิดเป็นเจตนากรรมทำชั่วหรือดีดังกล่าว.

อุปนิสสัย คือที่อยู่พำนักอาศัยของจิตใจ, มีอธิบาย ๒ อย่าง อย่างหนึ่งว่า นิสสัยที่แรงกว่าปรกติ เรียกว่า อุปนิสสัย เทียบอย่างคำว่า บารมี และอุปบารมี, อีกอย่างหนึ่งว่า นิสสัยชนิดที่เป็นรองเรียกว่า อุปนิสสัย เทียบอย่างคำว่า ราชา และอุปราชา, อุปนิสสัยในความหมายหลังนี้ หมายถึงนิสสัยที่อบรมเพิ่มเติมเข้าใหม่ เช่น

อบรมสติปัญญาพิจารณาในการสร้องเสพ ในการอดกลั้น ในการละเว้น ในการบรรเทาถอน เป็นต้น หรือ เช่นอบรมในบุญกุศล คือ ให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนาทำสมาธิและปัญญาให้เกิด เรียกว่า ทานูปนิสสัย สีลูปนิสสัย ภาวนูปนิสสัย. →๓๖ ๒. ๓๔

สันดาน แปลว่า สืบต่อ สืบต่อวงศกุลมาและต่อไป เป็นสันดานทางกาย, กายในบัดนี้ ก็สืบต่อมาจากมารดาบิดา และต่อ ๆ ขึ้นไป อนุชนรุ่นต่อไปก็สืบต่อสาโลหิตกันสืบไป ตลอดเวลาที่สันดานไม่ขาด, ส่วนสันดานทางจิตนั้น คือ อัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยสืบต่อกันไป, ได้แก่ผู้ใดมีอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยอย่างใด ผู้นั้นก็คงเป็นอย่างนั้นเรื่อย ๆ ไป จนกว่าสันดานนั้นจะขาด, เช่นคนมีอัธยาศัยเป็นโจรผู้ร้ายก็เป็นดังนั้นเรื่อย ๆ ไป ดังเรียกว่ามีสันดานเป็นผู้ร้าย จนกว่าจะเปลี่ยนอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยใหม่ สันดานเก่าก็ขาด เปลี่ยนสันดานใหม่ คือ มีอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัยใหม่สืบต่อไป, สันดานจึงเนื่องอยู่กับอัธยาศัย นิสสัย อุปนิสสัย เป็นของที่อบรมให้เพิ่มเติมหรือให้เปลี่ยนแปลงได้.

การอบรมจนเป็นนิสสัย อุปนิสสัย จำต้องอบรมบ่อย ๆ จนอยู่ตัว เหมือนอย่างกระดาษที่ม้วนจนอยู่ตัว จับคลี่ออก ปล่อยมือก็ม้วนกลับเข้าไปเอง, ความอยู่ตัวนี้ เรียกว่า วาสนา มีทั้งทางชั่วและทางดี เช่นเดียวกัน.

การอบรมจนเป็นวาสนา เป็นนิสสัย อุปนิสสัย แสดงออกเป็น

อัธยาศัย แล้วแสดงออกเป็นเจตนากรรมดังกล่าวมานี้ อาศัยเสวนาการสร้องเสพบ่อย ๆ เป็นสำคัญ, ฉะนั้นพระบรมศาสดาจึงตรัสไว้ในมงคลสูตรเป็นข้อต้นว่า "อเสวนา จ พาลานำ การไม่สร้องเสพคบหาคนพาล ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา การสร้องเสพคบหาบัณฑิต" ดังนี้, ฉะนั้น เพราะเมื่อมีเสวนาเช่นใด ก็ย่อมเป็นเช่นนั้น ดังพระพุทธภาษิตว่า "ยำ เว เสวติ ตาทิโส คบคนใด ย่อมเป็นเช่นคนนั้น"

การที่จะเป็นเช่นคนที่ตนคบ หมายถึงการคบหากันจนเกิดความคุ้นเคยอยู่ตัว เกิดมีนิสสัยอุปนิสสัย และอัธยาศัยคล้ายคลึงเป็นอย่างเดียวกัน, เมื่อเป็นเช่นนี้ คนที่มีอัธยาศัยเช่นใด ก็ย่อมเสวนาคบหากันกับคนที่มีอัธยาศัยเช่นนั้น, คนที่มีอัธยาศัยเลว ก็เข้าพวกคนเลว คนที่มีอัธยาศัยดี ก็เข้ากับพวกคนดี, เช่น คนที่มีอัธยาศัยเป็นโจร เป็นขโมย เป็นนักเลง ย่อมเข้าพวกโจร ขโมย นักเลงด้วยกัน, คนที่มีอัธยาศัยทำกุศลสาธารณสงเคราะห์ ย่อมเข้าพวกคนทำกุศลเช่นนั้นด้วยกัน ดังที่ตั้งเป็นสมาคมเป็นองค์การต่าง ๆ, คนที่มีอัธยาศัยรักษาศีลฟังธรรม ย่อมเข้าพวกคนรักษาศีลฟังธรรมด้วยกัน, ตลอดถึงคนที่มีอัธยาศัยในการบวชเรียน ก็เข้าพวกบวชเรียนด้วยกัน.

อนึ่ง อัธยาศัยทำให้เกิดอำนาจหรือความสามารถที่จะทำได้เท่าอัธยาศัย เพราะอัธยาศัยอ่อนก็ดึงใจน้อมใจได้อย่างอ่อน อัธยาศัยแรงก็ดึงใจน้อมใจได้อย่างแรง, ดังที่พระอาจารย์แสดงว่า อัธยาศัยที่กว้าง

หรือไม่กว้าง ชื่อว่าอำนาจหรือความสามารถของทายกผู้ให้, เข้าใจได้ตามอธิบายของท่านว่า มีอัธยาศัยในทานเท่าใด ก็มีอำนาจหรือสามารถจะให้ได้เท่านั้น ไม่อาจจะให้ทานเกินอัธยาศัยได้, แม้อัธยาศัยในทางอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน, อัธยาศัยทำให้เกิดอำนาจทางใจดังกล่าว จึงเป็นสิ่งที่ผืนได้ยาก, ผู้ปกครอง เช่นมารดาบิดา ย่อมอำนวยตามอัธยาศัยของบุตรธิดาที่เป็นไปในทางดี เช่นดังมารดาของบัณฑิตสามเณรอนุญาตให้สามเณรนั้นบรรพชา ด้วยคิดว่า จักไม่ทำลายอัธยาศัยของบุตร, มารดาบิดาทั่ว ๆ ไปก็เหมือนกัน ย่อมอำนวยตามอัธยาศัยของบุตรธิดาในเรื่องเกี่ยวกับการศึกษาและการงานเป็นต้น, แต่ข้อสำคัญต้องสังเกตให้ทราบ เพราะอัธยาศัยหลายอย่างซ่อนเร้นอยู่ไม่แสดงออกมา ถ้าไม่ทราบ อำนวยให้เป็นไปผิดอัธยาศัย ก็จะไม่สำเร็จประโยชน์, ดังเช่นพระมหาปันถกบอกกัมมัฏฐานแก่พระจูฬปันถกผู้น้องชาย ไม่ต้องด้วยอัธยาศัยของพระจูฬปันถก จึงไม่สำเร็จประโยชน์, แต่พระบรมศาสดาได้ทรงทราบ ทรงบอกบทที่ถูกกับอัธยาศัย พระจูฬปันถกจึงปฏิบัติสำเร็จผล.

อนึ่ง ผู้ที่รู้อัธยาศัย ถ้ามุ่งร้ายก็อาจอาศัยอัธยาศัยของผู้นั้น หนุนให้ปฏิบัติผิดทางก็ได้, ดังเช่นอาจารย์ของอหิงสกมาณพ รู้ว่าอหิงสกมาณพมีอัธยาศัยรักการศึกษาอย่างยิ่ง จึงหลอกอหิงสกมาณพให้ไปตัดนิ้วมนุษย์มาให้ได้ครบพันคน จึงจะประสาทความสำเร็จวิชาให้, อหิงสกมาณพ จึงเป็นองคุลิมาลโจรไปด้วยอัธยาศัยที่รักจะได้วิชา

มิใช่ด้วยอัธยาศัยในปาณาติบาต, พระบรมศาสดาได้ทรงทราบอัธยาศัย
นั้นแล้วจึงได้เสด็จไปโปรด ตรัสพระวาจาสะกิดใจแก่องคุลิมาลโจร
ผู้วิ่งไล่ตามพระองค์ พลางร้องให้พระองค์หยุด พระองค์ตรัสว่า
" พระองค์หยุดแล้ว องคุลิมาลต่างหากยังไม่หยุด " องคุลิมาลจึงได้
คิด มองเห็นความจริงตามเหตุผล หยุดเป็นโจรฆ่าคนได้ทันที.

พระตถาคตเจ้า ทรงมีพระญาณทราบอัธยาศัยที่ต่าง ๆ กันของสัตว์ทั้งหลายในโลก และทรงทราบข้อที่สัตว์ทั้งหลายในโลกต่างเสวนาคบหากันตามอัธยาศัย กล่าวโดยย่อ เป็นฝ่ายชั่วพวก ๑ เป็นฝ่ายดีพวก ๑, และโดยปรกติ ทุก ๆ สัตว์บุคคลย่อมมีอัธยาศัยประจำตนชั่วบ้าง ดีบ้าง, **พระตถาคตเจ้าทรงแสดงพระธรรมอบรมสั่งสอนให้พอเหมาะแก่อัธยาศัยที่ต่าง ๆ กัน ของแต่ละคน และทรงวางหลักทั่วไปเกี่ยวแก่เสวนา คือการสร้องเสพคบหา มิให้คบหาคนชั่ว ให้เสวนาคบหาแต่คนดี, หรือเมื่อกล่าวน้อมเข้ามาภายใน ก็มิให้เสวนาคบหาอธรรม คือความชั่วต่าง ๆ ให้เสวนาคบหาธรรม คือความดีต่าง ๆ,** เมื่อมีธรรมเสวนาบ่อย ๆ จนอยู่ตัว ก็จะสร้างนิสสัย อุปนิสสัย และอัธยาศัยที่ดีมากขึ้น อัธยาศัยที่ดี ก็จะดึงใจให้มุ่งทำดี ปรากฏเป็นกุศลกรรมต่าง ๆ. เมื่อกล่าวย้อนกลับ:

การที่ทำ (กรรม) ส่อ อัธยาศัย
อัธยาศัย ส่อ นิสสัย อุปนิสสัย

นิสสัย อุปนิสสัย ส่อ วาสนา (การอบรมบ่อย ๆ จนอยู่ตัว)
วาสนา ส่อ เสวนา (การสร้องเสพคบหา).

พระตถาคตเจ้า จึงตรัสสอนไว้ว่า

“อเสวนา จ พาลานำ ไม่สร้องเสพคบหาคนพาล”
“ปณฺฑิตานญฺจ เสวนา สร้องเสพคบหาบัณฑิต”

มีอรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๖

อินทริยปโรปริยัตตญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย

แสดง วันอาทิตย์ ที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๐๓

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต ปรสตฺตานํ

ปรปุคฺคลานํ ปโรปริยตฺตํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงพระธรรมเทศนา เพื่อให้สำเร็จประโยชน์แห่งการฟังธรรมในวันธัมมัสวนะ คือวันฟังธรรมหรือวันพระ ซึ่งมาถึงเข้า ณ บัดนี้ พระธรรมเทศนานั้นพระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงเป็นองค์แรกตั้งแต่เมื่อแรกตรัสรู้ เพราะได้ทรงเห็นว่าผู้ที่อาจฟังเข้าใจจนถึงตรัสรู้ตามพระองค์ได้มีอยู่ในโลก, ท่านแสดงว่าในชั้นแรกได้ทรงพิจารณาเห็นว่าพระธรรมที่ตรัสรู้เป็นธรรมอันลุ่มลึก ยากที่ผู้อื่นจะรู้ตามได้ ถ้าทรงแสดงแล้วไม่มีใครรู้ตามก็จะเป็นการเหนื่อยเปล่า ไม่ทรงแสดงยังจะดีกว่า, แต่อาศัยพระกรุณาที่มีแก่โลกจึงทรงพิจารณาดูสรรพสัตว์โดยทั่วไป ก็ทรงหยั่งทราบว่าสัตว์ทั้งหลายในโลกนี้มีหลายจำพวก ผู้มีอินทรีย์แก่กล้ากว่า ผู้มีอินทรีย์อ่อนกว่า เปรียบเหมือนดอกบัวต่าง ๆ เหล่า, กล่าวคือ บางพวกอาจรู้ได้โดยฉับพลัน เหมือนอย่างดอกบัวที่โผล่ขึ้นมาพ้นน้ำแล้ว พอต้องแสงอาทิตย์ก็บานขึ้นทันที, บางพวก

อาจตรัสรู้ได้ต่อเมื่อได้ฟังอธิบาย จะโผล่ขึ้นพ้นน้ำเพื่อบานอันดับต่อไป, ได้รับการแนะนำอบรม โผล่ขึ้นมาบานในวันต่อ ๆ ที่จะตรัสรู้ได้ เหมือนอย่างดอกบัวที่จมอยู่ในก้นสระ ต้องเป็นอาหารของปลาและเต่าโดยส่วนเดียว. จึงได้ตกลงพระหทัยจะแสดงธรรม ดอกบัวสามจำพวกข้างต้นนั้น อันรวมเรียกว่า ปุริสทัมมะ แปลว่า คนที่ฝึกได้. พระญาณของพระพุทธเจ้าซึ่งได้ทรงทราบในข้อนี้ท่านแสดงไว้ด้วยพระบาลีอุเทศเบื้องต้น แปลความว่า “**ดูก่อนสารีบุตร อีกข้อหนึ่งพระตถาคตรู้ความหย่อนและยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์อื่น ๆ ของบุคคลอื่น ๆ แม้ข้อนี้เป็นตถาคตพละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย.**”

พระญาณนี้ได้มีบาลีอธิบายในวิภังคปกรณ์ แปลความว่า “พระตถาคตทรงทราบ อาสัย อนุสัย อธิมุติ ของสัตว์ทั้งหลาย ทรงทราบสัตว์ทั้งหลายที่มีกิเลสเพียงดังธุลีในจักษุน้อยก็มี มีกิเลสเพียงดังธุลีในจักษุมากก็มี, มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี, มีอาการดีก็มี อาการชั่วก็มี, รู้เข้าใจง่ายก็มี รู้เข้าใจได้ยากก็มี, เป็นผู้ควรตรัสรู้ก็มี ไม่เป็นผู้ควรก็มี” ลักษณะอาการของสัตว์ เหมือนอย่างดอกบัวที่อยู่เสมอน้ำ บางพวกอาจตรัสรู้ได้ต่อเมื่อได้รับการแนะนำอบรม เหมือนอย่างดอกบัวที่อยู่ใต้น้ำแต่มีหวังที่จะโผล่ขึ้นมาบานในวันต่อ ๆ ไปโดยลำดับ, ส่วนอีกพวกหนึ่งไม่สามารถที่จะตรัสรู้ได้ เหมือนอย่างดอกบัวที่จมอยู่ในก้นสระ ต้องเป็นอาหารของปลาและเต่าโดยส่วนเดียว. เมื่อพระพุทธเจ้าได้ทรงทราบดังนี้ เพื่อโปรดบุคคลที่เปรียบเหมือนดอกบัวสามจำพวกข้างต้นนั้น

ทั้งหลายดังกล่าวนี้มีอธิบายทีละบท ดังต่อไปนี้ :-

อาสัย แปลว่า ที่อาศัยหรือเครื่องอาศัยภายในจิตใจของทุก ๆ คน ได้แก่ความเห็นผิดหรือความเห็นถูกต้อง. ความเห็นผิดนั้นคือ สัสสตทิฏฐิ ความเห็นว่ามีตัวตนอยู่ตลอดไป, หรือ อุจเฉททิฏฐิ ความเห็นว่าขาดศูนย์ เช่นเห็นว่าตายศูนย์, ส่วนความเห็นชอบถูกต้องนั้น ได้แก่ความเห็นถูกต้องตามเหตุผล ไม่ข้องติดอยู่กับความเห็นทั้งสองนั้น เช่นเห็นว่ามีเหตุก็มีผล เมื่อสิ้นเหตุก็สิ้นผล, กล่าวตามนัยปฏิจจสมุปบาท คือ เมื่อยังมีอวิชชาก็มีชาติคือความเกิดจนกระทั่งสิ้นอวิชชาจึงสิ้นเกิด. ความเห็นผิดก็ตาม ความเห็นถูกก็ตาม เรียกว่าอาสัยในที่นี้ เพราะทุก ๆ คนย่อมอาศัยความเห็นดำเนินไปในทางที่ผิดบ้างถูกบ้าง.

อนุสัย ได้แก่กิเลสที่นอนเนื่องอยู่ในจิต โดยย่อได้แก่ ราคะ ความติด ปฏิฆะ ความไม่ชอบใจ อวิชชา ความไม่รู้ตามเป็นจริง ซึ่งเป็นกิเลสชั้นละเอียดนอนเนื่องอยู่ในส่วนลึกของจิต เหมือนอย่างตะกอนนอนก้นตุ่ม.

จริต ได้แก่ความประพฤติประกอบกระทำเป็นบุญบ้าง บาปบ้าง เป็นสมาธิแน่วแน่บ้าง.

อธิมุติ ได้แก่อัธยาศัยที่เลวหรือดี อันนำให้มีเสวนากันตามชนิดของอัธยาศัย.

กิเลสเพียงดังธุลีในจักษุ หมายถึงกิเลสที่เกิดกลุ้มรุมใจ

ปิดบังใจไม่ให้เห็นเหตุผลตามความเป็นจริง เหมือนอย่างผงเข้าตา, ได้แก่ โลภะ ความโลภอยากได้ โทสะ ความโกรธแค้นขัดเคือง โมหะ ความหลงเป็นต้น ที่เกิดขึ้นทำใจให้กลุ้มกลัดไปตามชนิดของกิเลส, บางคนก็มีอยู่มาก เหมือนอย่างมีผงเข้าตามาก มองดูรูปต่าง ๆ พร่าพราวไป, บางคนก็มีอยู่น้อย เหมือนผงเข้าตาน้อย พอจะมองเห็นรูปต่าง ๆ ได้.

อินทรีย์ ได้แก่ภูมิธรรมที่ครองความเป็นใหญ่อยู่ในใจ คือ ศรัทธา ความเชื่อ, วิริยะ ความเพียร สติ ความระลึกได้, สมาธิ ความตั้งใจแน่วแน่, ปัญญา ความรู้, หมายถึงศรัทธาเป็นต้นที่เข้มแข็ง. อินทรีย์ ๕ เหล่านี้ บางคนก็มีอ่อน บางคนก็มีแก่กล้า.

อาการ คืออาการต่าง ๆ ที่ปรากฏ, ผู้ที่มีอาสัยชั่ว อนุสัยชั่ว จริตชั่ว อัธยาศัยชั่ว มีผงกิเลสเข้าตามาก มีอินทรีย์อ่อน เรียกว่ามีอาการชั่ว, ส่วนผู้ที่ตรงกันข้ามเรียกว่ามี อาการดี.

รู้เข้าใจได้ยาก ก็หมายถึงผู้มีอาการชั่ว, **รู้เข้าใจได้ง่าย** ก็หมายถึงผู้มีอาการดีทั้งหลาย ดังกล่าวแล้ว.

ไม่ควรจะตรัสรู้ คือผู้ที่ประกอบอนันตริยกรรม เรียกว่าถูกกรรมนั้น, หรือผู้ที่มีความเห็นผิดจากคลองธรรมดิ่งลงไปแก้ไม่ได้ เรียกว่าผู้ถูกกิเลสนั้น. หรือพวกเกิดมาเป็นพวกอเหตุกสัตว์ คือเป็นสัตว์เดียรัจฉานเป็นต้น หรือเป็นคนบ้าใบ้ทุรพลเรียกว่าถูกวิบากกรรม, แม้มิใช่เช่นนั้น แต่เป็นคนที่ไม่มีศรัทธา ไม่มีฉันทะจะทำดี เป็น

คนโง่ทึบ, เหล่านี้เรียกว่า เป็นคนอาภัพ คือผู้ที่ไม่ควรจะตรัสรู้.
ส่วนผู้ที่ตรงกันข้าม ไม่ถูกกรรมกิเลสดังกล่าวกั้น เป็นผู้มีศรัทธา
ฉันทะแลภวังคปัญญาคือพื้นปัญญาพอจะรู้ได้ เรียกว่าเป็นภัพพบุคคล
คือผู้ควรตรัสรู้.

ลักษณะอาการของสัตว์บุคคลทั้งหลายตามที่กล่าวนี้ ท่านแสดง
ขยายออกไปหลายชื่อ แต่ชื่อที่ยกขึ้นเป็นประธานในที่ทั้งปวงโดยมาก
มีเพียงชื่อเดียวคืออินทรีย์ ได้แก่ศรัทธาเป็นต้นดังกล่าวแล้ว. พระพุทธ-
เจ้าได้ทรงมีพระญาณหยั่งทราบสัตว์อื่น ๆ บุคคลอื่น ๆ ว่ามีอินทรีย์
หย่อนและยิ่งต่าง ๆ กัน, คำว่าอื่น ๆ หมายความว่าสัตว์บุคคลอื่น ๆ
จากพระองค์ และอาจหมายความว่า สัตว์บุคคลทั้งหลายทั้งปวงต่างก็
เป็นคนอื่นของกันและกัน เพราะต่างมีอินทรีย์ไม่เหมือนกัน บางคน
หย่อน บางคนยิ่ง, แม้ในคนเดียวกันบางคราวก็หย่อนบางคราวก็ยิ่ง
ตามควรแก่การอบรม. พระพุทธเจ้าเมื่อจะทรงแสดงธรรม ท่านกล่าว
ว่าได้ทรงกำหนดดูอินทรีย์ของผู้ฟังแล้ว จึงทรงแสดงตามควรแก่อินทรีย์
ของผู้ฟังนั้น ๆ ฉะนั้น ธรรมที่ทรงแสดงจึงมีหลายชั้น ดังที่ทรง
แสดงประโยชน์ปัจจุบันก็มี ประโยชน์ภายหน้าก็มี ประโยชน์อย่างยิ่ง
ก็มี, หรือทรงแสดง ทานบ้าง ศีลบ้าง ภาวนาบ้าง, หรือทรงแสดง
สีลสิกขาบ้าง จิตตสิกขาบ้าง ปัญญาสิกขาบ้าง ตามสมควรแก่อัธยา-
ของอินทรีย์ที่หย่อนหรือยิ่ง, ในบางคราวได้ทรงรอจนอินทรีย์ของผู้ฟัง
แก่กล้าสมควรแล้วจึงทรงอบรมสั่งสอน, ดังมีเรื่องเล่าในอรรถกถา-

ธรรมบทว่า ได้มีบุตรพราหมณ์ผู้หนึ่งในกรุงสาวัตถีชื่อว่าวักกลิ ได้พอใจในพระสิริรสมบัติของพระศาสดา มองดูพระองค์อย่างไม่อิ่มไม่เบื่อ ได้บวชในสำนักของพระศาสดาเพื่อประโยชน์เพียงข้อเดียว คือจักได้เห็นองค์พระตถาคตเจ้าตลอดกาลเป็นนิตย์, ครั้นบวชแล้วก็ไม่ได้ทำกิจท่องบ่นหรือกัมมัฏฐานเป็นต้น คอยเที่ยวมองดูพระทศพลเท่านั้น, ฝ่ายพระศาสดาทรงรอให้ญาณ หรืออินทรีย์ของพระวักกลิแก่กล้า ยังไม่ตรัสอะไร ครั้นทรงทราบว่าญาณของพระวักกลิแก่กล้าแล้วจึงทรงเริ่มอบรมด้วยตรัสว่า “**ดูก่อนวักกลิ ประโยชน์อะไรด้วยกายเน่านี้ที่เธอเฝ้าดูแล้ว ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา ผู้ใดเห็นเรา ผู้นั้นเห็นธรรม**” แม้ทรงโอวาทแล้วอย่างนั้น พระวักกลิก็ยังไม่อาจเลิกการเฝ้าดูพระองค์, เมื่อใกล้จะถึงวันเข้าพรรษา พระศาสดาได้เสด็จไปสู่กรุงราชคฤห์ ได้ตรัสประณามขับพระวักกลิให้ออกไปพ้นพระพักตร์ในวันเข้าพรรษา เพื่อจะให้พระวักกลิเกิดสังเวช, พระวักกลิไม่อาจอยู่ในสำนักของทระศาสดา ได้มีความเสียใจขึ้นไปยอดเขาคิชฌกูฏด้วยคิดว่าจะโดดเขาตาย, พระศาสดาทรงทราบแล้วจึงทรงเปล่งโอภาสแสดงพระองค์ให้พระวักกลิเห็น, เมื่อพระวักกลิได้เห็นแล้วก็หายเศร้าโศกเสียใจทันที พระศาสดาจึงทรงแสดงธรรมอบรมต่อไปจนพระวักกลิได้บรรลุพระอรหัต.

เรื่องของพระวักกลิ ตามที่ท่านอาจารย์ได้เล่าไว้นี้ แสดงพระ-ญาณของพระพุทธเจ้าที่ทราบความยิ่งและหย่อนของบุคคล และทรง

อบรมด้วยวิธีที่เหมาะแก่อินทรีย์ของแต่ละบุคคล, วิธีที่ทรงใช้จึงต่าง
กัน แต่เพื่อประโยชน์อันเดียวกัน คือให้ตรัสรู้พระธรรม.

พระญาณของพระพุทธเจ้า ได้บรรจุอยู่ในพระธรรมทุกข้อ
ทุกบท ทุก ๆ คนเมื่อมีอินทรีย์พอสมควรแล้วก็อาจเข้าถึงพระ-
ธรรมได้, ฉะนั้น กิจที่ควรทำของทุก ๆ คนเพื่อบรรลุถึงพระ-
ธรรมก็คืออบรมอินทรีย์ของตน หมายความว่าอบรมศรัทธา
วิริยะ สติ สมาธิ ปัญญา ให้เจริญยิ่ง ๆ ขึ้น มิอรรถาธิบาย
ดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๗

ฌานาทิสังกิเลสาทิญาณ ปรีชาหยั่งรู้ความเศร้าหมองเป็นต้น แห่งฌานเป็นต้น

แสดง วันพฤหัสบดี ที่ ๑๖ มีนาคม ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต ฌานวิโมกฺขสมาธิสมาปตฺตีนํ สงฺกิเลสํ โวทานํ วุฏฺฐานํ ยถาภูตํ ปชานาตีติ.

บัดนี้ ถึงวันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมตามกำหนดในพระพุทธศาสนา ผู้ปรารถนาธรรมจึงขวนขวายไปฟังธรรมที่วัดหรือฟังที่บ้านตามกำหนดเวลาที่แสดงธรรม, เพราะในประเทศถิ่นที่มีพระพุทธศาสนาย่อมมีการแสดงธรรมในวันธรรมสวนะหรือวันพระกันทั่วไป ทั้งนี้เพื่อประโยชน์ให้เกิดปัญญาในธรรม เพื่อชำระจิตใจให้บริสุทธิ์, ธรรมของพระบรมศาสดานั้นล้วนเป็นนิยานิกธรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและกองทุกข์ เมื่อตั้งใจฟังด้วยมุ่งถือเอาประโยชน์ ก็จะได้รับประโยชน์ดังกล่าวน้อยหรือมากสุดแต่การแสดงและการฟัง หรือสุดแต่การให้และการรับธรรมจะเป็นฉันไร.

เมื่อกล่าวโดยต้นเดิม พระบรมศาสดาทรงประกอบด้วยพระญาณปรีชาหยั่งรู้ธรรมทั้งปวง ฉะนั้นพระธรรมที่ทรงแสดง ที่รวมเรียกว่า

"พระพุทธศาสนา" จึงถูกต้องเป็นจริงอยู่ทุกกาลสมัย แม้พระพุทธ-องค์จะได้ตรัสไว้เมื่อนานมาแล้วก็เหมือนตรัสอยู่ในปัจจุบันของทุกยุคทุกสมัย, โดยปริยายหนึ่งพระธรรมที่ทรงสั่งสอนไว้ ได้ชี้ให้เห็นความเศร้าหมองเป็นต้นของสมาธิต่าง ๆ เพราะพระพุทธองค์ได้ทรงมีพระญาณปริชาในข้อนี้บริบูรณ์ ดังพระพุทธภาษิตที่ตรัสแก่พระสารีบุตรเถระ แปลความว่า **"ดูกรสารีบุตร อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตเจ้าทรงทราบความเศร้าหมอง ความผ่องใสและความออกแห่งฌาน วิโมกข์ สมาธิ และสมาบัติทั้งหลายตามเป็นจริง แม้ข้อนี้เป็นตถาคตพละของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย" ดังนี้.**

พระญาณปริชาของพระบรมศาสดาในข้อนี้เกี่ยวกับสมาธิ, การทำสมาธิเป็นสิกขาข้อที่ ๒ แห่งสิกขาทั้ง ๓ เป็นกิจที่พึงปฏิบัติสืบต่อขึ้นมาจากศีล เพื่อเป็นบาทของปัญญาต่อไป, ถ้าจะเทียบกับพื้นดินและบุคคลผู้ยืนอยู่บนพื้นดิน ศีลก็เหมือนอย่างพื้นดิน สมาธิก็เหมือนอย่างบาท คือ เท้าของคนผู้ยืนอยู่นั้น ปัญญาก็เหมือนอย่างร่างกายส่วนบนของคน ขึ้นไปจนถึงศีรษะ, ดังนี้ จะพึงเห็นได้ว่า สิกขาทั้ง ๓ คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เหล่านี้ จะต้องมีประกอบกันอยู่ จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ในภูมิชั้นทั้งปวง, ยกตัวอย่างในภูมิชั้นสามัญ คนที่จะอยู่ด้วยกันในครอบครัว ในประชาชน โดยปรกติก็จะต้องมีศีล คือ ความ

ประพฤติอยู่ในระเบียบตามกฎหมายประเพณีและศีลธรรม, จะต้องมี สมาธิคือมีจิตใจตั้งมั่นอยู่ในความดี พอที่จะเป็นเครื่องเหนี่ยวรั้งความประพฤติให้อยู่ในระเบียบดังกล่าว, จะต้องมีปัญญา คือ ความรู้ความเห็นที่ไม่เอียงเทเหหันไปในทางผิด, แม้ในการประกอบการงาน ก็ต้องมีศีล คือ ความปรกติกาย ปรกติวาจา ปรกติใจ, จะต้องมีสมาธิ คือ ความตั้งใจในเรื่องนั้น, จะต้องมีปัญญาคือความรู้ทั่วถึงในเรื่องนั้น.

กล่าวโดยเฉพาะ สมาธิ คือความตั้งใจมั่น แบ่งเป็น ๒ คือสมาธิที่เป็นสามัญมนุสสธรรม ได้แก่ที่เป็นธรรมของคนสามัญ ๑ สมาธิที่เป็นอุตตริมนุสสธรรม ได้แก่เป็นธรรมของบุคคลที่ยิ่งขึ้นไปกว่าสามัญมนุษย์ ๑, สมาธิที่เป็นธรรมของคนสามัญนั้น ได้แก่ความตั้งใจมั่นอย่างเฉียดๆ หรือชั่วครั้งชั่วคราว อย่างที่คนสามัญมีอยู่หรือที่จำต้องมีใช้ในการเรียนและการงานทั้งปวง เพราะทุกคนจะทำอะไรก็ต้องมีความตั้งใจ, ส่วนสมาธิที่เป็นธรรมของคนผู้ยิ่ง ได้แก่สมาธิที่แน่วแน่ดังชื่อที่เรียกในพระญาณนี้ คือ:

ฌาน ได้แก่สมาธิที่แน่วแน่ เข้าชั้นของฌานซึ่งแปลว่า “ความเพ่ง” นับตั้งแต่รูปฌานที่ ๑ ขึ้นไป.

วิโมกข์ ได้แก่สมาธิอย่างแน่วแน่ เริ่มตั้งแต่ฌานมีรูปเป็นอารมณ์ ต่อขึ้นไปถึงฌานมีอรูปเป็นอารมณ์จนถึงดับสัญญา เวทนา.

สมาธิ เป็นคำกลางๆ อาจหมายถึงชั้นสามัญมนุสสธรรมก็ได้ อุตตริมนุสสธรรมก็ได้, แต่ในที่นี้หมายถึงที่เป็นอุตตริมนุสสธรรม คือ

ที่เป็นสมาธิอย่างแน่วแน่ เพราะท่านแสดงในลำดับของสมาธิชั้นสูงนี้.

สมาบัติ ได้แก่การเข้าอยู่ในฌานตามลำดับชั้น ตั้งแต่รูปฌานที่หนึ่ง จนถึงดับสัญญา เวทนา.

ชื่อต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้นนี้ เป็นชื่อของสมาธิอย่างสูงทั้งหมด พระบรมศาสดาทรงทราบว่าเศร้าหมองหรือผ่องแผ้ว หรือว่าออกจากสมาธินั้นเพราะเหตุอะไร, เมื่อแสดงโดยสรุปโดยปริยายหนึ่ง เหตุที่ทำให้สมาธินั้นเศร้าหมอง เรียกว่า "หานภาคิยธรรม" แปลว่า "ธรรมที่มีส่วนทำให้เสื่อม" ได้แก่สัญญาความกำหนดหมาย มนสิการ การทำไว้ในใจในอารมณ์ที่ผิดในภูมิที่ผิด, ส่วนเหตุที่ทำให้สมาธิผ่องแผ้ว ท่านเรียกว่า "วิเสสภาคิยธรรม" แปลว่า "ธรรมที่มีส่วนทำให้ดียิ่งขึ้น" ได้แก่สัญญามนสิการถูกต้องแน่วแน่ยิ่งขึ้น.

คำว่า "อารมณ์" ได้แก่เรื่องที่คิด เรื่องที่ดำริ เรื่องที่ครุ่นคิดถึง ท่านใช้อีกคำหนึ่งว่า "อาลัมพนะ" แปลว่า "เครื่องยึดหน่วงแห่งจิต," อารมณ์นั้นเองเป็นเครื่องกระตุ้นเตือนให้เกิดความชอบบ้าง ความชังบ้าง ความหลงบ้าง, หรือเมื่อกล่าวตามชื่อในหมวด นิวรณ์ ซึ่งแปลว่า "เครื่องกั้นจิต" มี ๕ ข้อคือ กามฉันท์ ความพอใจรักใคร่ในอารมณ์ มีรูป เสียง เป็นต้น ที่น่าพอใจ, พยาบาท ความขัดใจ ไม่ชอบในอารมณ์ที่ไม่ชอบใจ, ถีนมิทธะ ความง่วงงุนเคลิบเคลิ้มในอารมณ์ที่ชวนให้ง่วงให้เคลิบเคลิ้ม, อุทธัจจกุกกุจจะ ความฟุ้งซ่านรำคาญใจในอารมณ์ที่ชวนให้ฟุ้งซ่านรำคาญ, วิจิกิจฉา ความเคลือบ

แคลงสงสัยในอารมณ์ที่ชวนให้เคลือบแคลงสงสัย. ภาวะของจิตมีกาม-ฉันท์เป็นต้น ไม่ใช่อารมณ์ แต่เกิดขึ้นเพราะอารมณ์ที่กระตุ้นเตือนให้เกิดภาวะเช่นนั้น. ทุก ๆ คนได้รับอารมณ์ทางประสาทต่าง ๆ มี ตา หู เป็นต้น จิตจึงไม่สงบเหมือนอย่างคลื่นในทะเล, ฉะนั้น อารมณ์ดังกล่าวนี้เองเป็นเหตุให้จิตไม่ตั้งมั่นเป็นสมาธิ และทำจิตที่เป็นสมาธิให้เศร้าหมอง คือให้เสื่อมให้ออกจากสมาธิ. พระบรมศาสดาได้ทรงทราบเหตุที่ทำให้เสียสมาธิเหล่านี้ จึงได้ตรัสบอกไว้โดยถ้วนรอบคอบ ได้ตรัสเหตุที่ทำให้เกิดสมาธิ และวิธีทำให้สมาธิผ่องใสแนบแน่นยิ่งขึ้น, เช่นได้ตรัสสอนให้สำรวมอินทรีย์มี ตา หู เป็นต้น และตรัสบอกอารมณ์ของสมาธิไว้ต่าง ๆ ซึ่งตรงกันข้ามกับอารมณ์ที่ให้เกิดกิเลสดังกล่าวแล้ว คือให้สงบตั้งมั่นแน่วแน่, ทั้งได้ตรัสบอกวิธีที่จะรักษาสมาธิ และที่จะเลื่อนชั้นสมาธิให้สูงขึ้นไป, ได้ตรัสบอกวิธีที่จะเข้าดำรงอยู่และออกจากสมาธิ, ได้ตรัสบอกวิธีที่จะปฏิบัติให้เกิดความชำนาญในกิจเหล่านี้ ดังที่ตรัสไว้ในติกนิบาตโดยความว่า

ผู้ที่ประกอบอธิจิต (จิตที่ยิ่งกว่าจิตสามัญ) พึงมนสิการนิมิต (กำหนดจิต) ๓ อย่างตามกาลที่สมควร คือ<u>สมาธินิมิต</u> (กำหนดจิตยึดอารมณ์ให้นิ่งสงบ) <u>ปัคคหนิมิต</u> (กำหนดยกจิต) <u>อุเบกขานิมิต</u> (กำหนดจิตให้เกิดความวางเฉยคือปล่อยจิตไว้เฉย ๆ), ถ้ามนสิการสมาธินิมิตทำจิตให้ยึดอารมณ์นิ่งสงบอยู่เพียงอย่างเดียว ก็จะทำให้เกิดความเกียจคร้านได้, ถ้ามนสิการปัคคหนิมิตยกจิตโดยส่วนเดียว ก็จะ

าให้เกิดความพุ่งซ่านได้, ถ้ามนสิการอุเบกขานิมิตปล่อยให้วางเฉย
พียงอย่างเดียว ก็จะไม่ทำให้เป็นสัมมาสมาธิเพื่อให้อาสวะกิเลสสิ้นไป
ด้, แต่ผู้ที่มนสิการสมาธินิมิตในกาลเวลาที่ควรยึดอารมณ์ไว้ให้เป็น
หนึ่ง, มนสิการปัคคหนิมิตในกาลเวลาที่ควรยกจิตไป, มนสิการ-
อุเบกขานิมิตในกาลเวลาที่ควรปล่อยให้จิตวางเฉย, จิตนั้นก็จะอ่อนควร
แก่การงาน ผุดผ่องไม่เสื่อม จะเป็นสัมมาสมาธิเพื่อสิ้นอาสวะทั้งหลาย,
เหมือนอย่างนายช่างทองหรือลูกมือของนายช่างทองก่อเบ้าโบกปากเบ้า
คีบทองวางลงไปในเบ้าแล้ว ก็ลงมือสูบในเวลาที่ควรสูบ, ประพรมน้ำ
ในเวลาที่ควรประพรมน้ำ, หยุดดูอยู่เฉย ๆ ในเวลาที่ควรหยุดดูอยู่
เฉย ๆ, ถ้าจะสูบโดยส่วนเดียวทองก็จะไหม้ได้, ถ้าจะประพรมน้ำ
โดยส่วนเดียวทองก็จะเย็นสนิทความร้อน, ถ้าจะหยุดดูเฉย ๆ โดยส่วน
เดียว ทองก็จะไม่สุกได้ที, ต่อเมื่อสูบบ้าง ประพรมน้ำบ้าง หยุดดู
อยู่เฉย ๆ บ้าง ตามเวลาที่ควรจะทำอย่างไรทองนั้นจึงจะอ่อนควรแก่
การงาน ผุดผ่อง ไม่เสีย ใช้ทำเครื่องประดับชนิดต่าง ๆ ได้ตามปรารถนา,
จิตก็ฉันนั้นเหมือนกันและผู้ที่มีจิตเป็นสัมมาสมาธิดังกล่าว น้อมสมาธิ
จิตนั้นไปเพื่อรู้ยิ่งเห็นแจ้งธรรมที่ควรรู้ยิ่งเห็นแจ้งใด ๆ ก็จะรู้ยิ่งเห็น
แจ้งในธรรมนั้น ๆ ได้ เหมือนอย่างสักขีพยานผู้เห็นเหตุการณ์ด้วย
จักษุประสาท.

ข้อสำคัญ ได้ทรงแสดงประโยชน์ของสมาธิว่า เป็นทิฏฐธรรม-
สุขวิหาร คือเป็นเครื่องอยู่เป็นสุขในปัจจุบัน, แต่ไม่ใช่สัลเลขธรรม

คือ ธรรมเป็นเครื่องขัดเกลากิเลส ดังที่ตรัสไว้ในสัลเลขสูตร, ผู้ที่หลงในผลของสมาธิ อาจเกิดสำคัญตนว่าเป็นผู้วิเศษกลายเป็นคนอุตตริไปในทางที่ผิด กลับเพิ่มกิเลสและความชั่วมากขึ้นกว่าคนโดยปรกติ, มีตัวอย่างดังพระเทวทัตและคนอื่น ๆ อีกมาก ทั้งในและนอกพระพุทธศาสนา. พระบรมศาสดามิได้ทรงสรรเสริญผลของสมาธิในอิทธิปาฏิหาริย์ ว่าเป็นนิยยานิกธรรมเครื่องนำออกจากกิเลสและกองทุกข์หรือสัลเลขธรรม ดังกล่าว, แต่ได้ตรัสสอนให้ทำสมาธิเพื่อน้อมสมาธิจิตไปอบรมปัญญาเพื่อความขัดเกลาต่อไป.

ลองพิจารณาดูอย่างง่าย ๆ สมมติว่ามีฤทธิ์เดชเหาะเหินเดินอากาศได้ ถ้าทำได้เป็นอาจิณก็มิใช่เป็นของแปลกประหลาด เหมือนอย่างนกและเรือบิน, และถ้าผู้นั้นเป็นคนชั่วยิ่งทำให้เป็นที่หวาดกลัวไม่ไว้วางใจ. **ฉะนั้นข้อสำคัญในพระพุทธศาสนา จึงอยู่ที่การปฏิบัติขัดเกลากิเลสและความชั่วด้วยวิธีละความชั่ว ประพฤติความดีและทำจิตของตนให้ผ่องแผ้ว, การทำสมาธิที่มุ่งหมายก็คือทำใจให้ตั้งมั่นแน่วแน่ เพื่อให้เกิดพลังเรี่ยวแรงในการปฏิบัติขัดเกลาดังกล่าวแล้ว, แต่ถ้าเกิดหลงในผลของสมาธิสำคัญตนผิดไปในอุตตริธรรมต่าง ๆ นอกทางพระพุทธศาสนา คือนอกธรรม นอกวินัยของพระบรมศาสดา ก็จะเกิดโทษและความเสื่อมเสียต่าง ๆ.**

พระบรมศาสดาได้ทรงทราบเหตุที่จะทำให้เกิดความเศร้า-

องความผ่องแผ้วแห่งสมาธิต่าง ๆ ดังที่เรียกว่า ฌาน วิโมกข์
าธิ สมาบัติ เป็นต้น และได้ตรัสบอกชี้แจงไว้โดยรอบคอบ
้วนทุกประการ เพื่อให้บุคคลปฏิบัติสมาธิในทางที่ถูก โดย
พาะมิใช่เพื่อเพิ่มพูนกิเลส แต่เพื่อปฏิบัติขัดเกลากิเลสและ
วามชั่วในตน ตามทางพระพุทธศาสนา มีอรรถาธิบายดังแสดง
าด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๔

ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ ปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติหนหลังได้

แสดง วันอังคารที่ ๖ มิถุนายน ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สารีปุตฺต ตถาคโต

อเนกวิหิตํ ปุพฺเพนิวาสํ อนุสฺสรตีติ.

บัดนี้จักแสดงธรรมมีกถาพรรณนาธรรมคำสั่งสอนของพระสัมมา-สัมพุทธเจ้าตามสมควรแก่วันธรรมสวนะ คือวันฟังธรรมที่เวียนมาถึงเข้า

อันวัตถุที่พึงเคารพบูชาในพระพุทธศาสนานั้น โดยส่วนรวม ๘ ก็คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ อันเรียกว่า พระรัตนตรัย ซึ่งเป็นสรณะอันเกษมอุดม, พระสรณะทั้งสามนี้เป็นวัตถุที่เนื่องกันอาศัยกัน เหมือนอย่างไม้ที่ตั้งสามอันอิงกันอยู่ ถ้าขาดเสียอันหนึ่งอีกสองอันก็ตั้งอยู่ไม่ได้ เพราะพระพุทธเจ้าเป็นผู้ตรัสรู้พระธรรม พระธรรมอันพระสงฆ์ทรงรักษาไว้ พระสงฆ์ก็เป็นสาวกคือศิษย์ของพระพุทธเจ้า.

พระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยพระปัญญาคุณ คุณคือความตรัสรู้จริง พระวิสุทธิคุณ คุณคือความบริสุทธิ์จริง พระกรุณาคุณ

นี่คือพระกรุณาจริง ไม่เป็นที่สงสัย, แม้พระกายอันเป็นส่วน
นธสังขารจะดับไปแล้ว แต่ยังทรงดำรงอยู่ด้วยพระคุณทั้ง
ลาย ซึ่งเมื่อบุคคลผู้ฟังธรรมปฏิบัติธรรมจนเห็นธรรมขั้นด้วย
นเองแล้วก็ยังสามารถจะเห็นองค์พระพุทธเจ้าได้ ดังพระพุทธ-
าษิตที่ตรัสไว้ว่า “โย ธมฺมํ ปสฺสติ โส มํ ปสฺสติ” แปลความ
า “ผู้ใดเห็นธรรม ผู้นั้นเห็นเรา” ดังนี้, ฉะนั้นผู้เห็นธรรมจึงอาจ
ห็นพระพุทธเจ้าได้ทุกเมื่อ ในเวลาเมื่อยังดำรงพระชนม์อยู่ก็ตาม
นเวลาเมื่อปรินิพพานแล้วก็ตาม. เมื่อยังทรงพระชนม์อยู่ ถ้าไม่เห็น
รรมก็ไม่อาจเห็นพระองค์ได้ เห็นได้แต่เพียงพระกายเท่านั้น, ดังเช่น
ปกาชีวกเดินผ่านพระพุทธเจ้าและได้ทูลไต่ถาม พระองค์ได้ตรัสตอบ
ต่อุปกาชีวกไม่เชื่อ สั่นศีรษะเดินหลีกไป แม้จะเดินเฉียดพระกาย
ปเช่นนี้ก็ไม่ชื่อว่าได้เห็นพระองค์, ฉะนั้นจึงสันนิษฐานว่าบัดนี้ไม่มี
พระสรณะที่หนึ่งแล้ว เพราะพระสรณะที่หนึ่งยังมีอยู่บริบูรณ์แก่ผู้ที่ถึง
จถึงพระองค์เป็นสรณะจริง ทั้งอาจเห็นพระองค์ได้จริงในเมื่อเห็น
พระธรรม.

ส่วน พระธรรม นั้น แบ่งออกเป็น ปริยัติ ส่วนหนึ่ง ปฏิบัติ
ส่วนหนึ่ง ปฏิเวธ ส่วนหนึ่ง, ข้อพระธรรมที่เขียนไว้ในพระคัมภีร์
ที่เรียนกัน ที่พูดกัน หรือที่แสดงกันอยู่ จะเป็นใครพูดใครแสดงก็ตาม
ทั้งคฤหัสถ์ ทั้งบรรพชิต ถ้าถูกต้องกับที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ก็
เรียกว่าปริยัติธรรม, การปฏิบัติของแต่ละบุคคล เมื่อปฏิบัติถูกต้อง

ตามที่พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงไว้ก็เรียกว่าปฏิบัติธรรม, การรู้ทะลุตลอดในการปฏิบัติ และผลของการปฏิบัติอย่างถูกต้อง เหมือนดังที่พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้และทรงแสดงไว้ ชื่อว่าปฏิเวธธรรม, พระธรรมมีจริง **ทุกกาลสมัย ยิ่งเรียนยิ่งปฏิบัติก็ยิ่งรู้จริงเห็นจริงเป็นสิ่งที่พึงพิสูจน์ได้ด้วยตนของตนเอง,** แต่ข้อสำคัญต้องไม่ตั้งตนเป็นอาจารย์พิเศษต่างหากไปจากพระพุทธเจ้า และอ้างว่าตำรับตำราอะไร ๆ ก็เป็นภูมิปริยัติไปเสียหมด ไม่ใช่ภูมิปฏิบัติหรือภูมิปฏิเวธ, แท้ที่จริงถ้อยคำของทุก ๆ ท่านที่พูดออกมาก็ล้วนเป็นปริยัติทั้งนั้น แต่พระปริยัติของพระพุทธเจ้าโดยตรงมีหลักฐานมั่นคงกว่าปริยัติของเกจิอาจารย์ใด ๆ ทั้งสิ้น.

ส่วนพระสงฆ์นั้นอาจเป็นที่คลางแคลงกันอยู่ว่าเป็นพระสรณะได้ทุกกาลสมัยหรือไม่, ในข้อนี้จึงควรเข้าใจว่าพระสงฆ์ที่เป็นสรณะข้อที่ ๓ นั้นท่านหมายถึงพระอริยสงฆ์ตั้งแต่ขั้นต้นจนถึงขั้นสูงสุด, พระอริยสงฆ์นี้เป็น **"สทฺธมฺมโช เกิดจากพระสัทธรรม"** พระพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ในเวลาใกล้ปรินิพพานว่า "มรรคมีองค์แปดมีอยู่ในธรรมวินัยใดสรณะ **ที่ ๑ ที่ ๒ ที่ ๓ ที่ ๔ ก็เกิดขึ้นในธรรมวินัยนั้น"** ดังนั้นฉะนั้นเมื่อยังมีผู้ปฏิบัติจริงในพระธรรมวินัยอยู่ ก็ไม่ควรคิดว่าไม่มีหมู่แห่งสมณะดังกล่าว.

อันทางตรงที่ควรจะนำให้เกิดศรัทธาปสาทะ ตั้งมั่นในพระสรณะดังกล่าวก็คือ การตั้งใจฟังศึกษา**พระพุทธศาสนาให้ได้ปัญญาใน**

ะธรรม, ข้อพิเศษในพระพุทธศาสนาก็คือต้องการให้ใช้ปัญญานี้
ประกอบไปกับศรัทธา **ไม่ประสงค์ให้ใช้ศรัทธาโดยปราศจาก**
ญญา เพราะมีความจริงอยู่อย่างบริบูรณ์ โดยไม่ต้องเกรงว่าใคร
ับเท็จได้ เพราะไม่มีข้อเท็จอยู่ในพระธรรมของพระพุทธเจ้า, ทาง
ะศึกษาให้เกิดปัญญาในพระธรรมนี้โดยปริยายหนึ่ง ก็คือ การศึกษา
ซึ่งพระคุณของพระพุทธเจ้าอันเรียกว่าพระพุทธคุณ, บทแสดงพระ
ธคุณนั้นมีมาก ในบัดนี้จะนำมาแสดงบทหนึ่งในทางพระปัญญาคุณ
เรียกว่า ปุพฺเพนิวาสานุสฺสติญาณ แปลว่าความรู้กำหนดระลึกที่
หนหลังได้ ดังพระพุทธภาษิตที่ยกขึ้นไว้ในเบื้องต้นว่า ปุน จปรๆ
ริปุตฺต ตถาคโต อเนกวิหิตๆ ปุพฺเพนิวาสๆ อนุสฺสรติ เป็นต้น แปล
ามว่า **"อีกข้อหนึ่ง สารีบุตร พระตถาคตย่อมกำหนดระลึก**
อยู่ในหนหนังได้เป็นอเนกชาติ คือชาติหนึ่งสองชาติเป็นต้น
นไปจนถึงตลอดกัปป์เป็นอเนกว่าเราได้มีชื่ออย่างนี้ มีโคตร
างนี้ มีวรรณะ มีอาหารอย่างนี้ เสวยสุขทุกข์อย่างนี้ มีที่สุดอายุ
างนี้ ในชาตินั้น, เคลื่อนจากชาตินั้นแล้ว เข้าถึงใน
ตินั้น มีชื่อโคตรเป็นต้นอย่างนี้ แม้ในชาตินั้น, เคลื่อนจาก
าตินั้นแล้ว จึงเข้าถึงในชาตินี้ ดังนี้, แม้ข้อนี้ เป็นตถาคต-
ะของพระตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของ
องหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักร ให้เป็นไปในบริษัท
าหลายดังนี้.

อันสัตตะ คือสัตวโลกทั้งปวงผู้เกิดมารวมทั้งตนเองด้วย ประกอบด้วย รูปธรรม ส่วนหนึ่ง นามธรรม ส่วนหนึ่ง ท่านแสดงว่าเริ่มต้นเมื่อถือปฏิสนธิที่แรกในครรโภทรของมารดานั้นเป็น กลละขึ้น มี สัตตะ หรือจะสมมติเรียกว่า จิต เข้าอาศัยเป็นปฐมจิตปฐมวิญญาณขึ้น, กลละรูปนั้นจึงดำรงอยู่ และเติบโตขึ้นได้ไม่เน่าสลายไปเสีย และเติบโตบริบูรณ์ขึ้นโดยลำดับจนถึงคลอดออกจากครรโภทร โดยปกติ ก็เป็น รูปกายที่ประกอบด้วยอายตนะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และมนะ เหล่านี้รวมเรียกว่ารูปธรรม, เมื่อมีรูปธรรมจึงสามารถรู้สึกเห็นรูป รู้สึกได้ยินเสียงเป็นต้น เรียกว่า วิญญาณ, เมื่อมีวิญญาณ ก็มี เวทนา คือความรู้สึกเป็นสุขเป็นทุกข์ หรือเป็นกลาง ๆ ไม่ทุกข์ไม่สุข, เมื่อมีเวทนา ก็มี สัญญา คือความจำได้หมายรู้ในรูปเสียง เป็นต้น ที่ทำให้เกิดเวทนานั้น ๆ, เมื่อมีสัญญา ก็มี สังขาร คือความคิดปรุง หรือความปรุงคิดไปต่าง ๆ ในเรื่องรูปเสียงเป็นต้นตามที่จำได้หมายรู้นั้น ๆ, เมื่อมีสังขาร คือความคิดปรุงหรือปรุงคิดไป ก็มีความรู้สึกไปด้วย ความรู้สึกนั่นก็เป็นวิญญาณ ทั้งทำให้ต้องใช้อายตนะให้เกิดความรู้สึกเห็นรูป ได้ยินเสียงเป็นต้นใหม่ ๆ ขึ้นอีก เป็นอันว่าวนกลับไปหาวิญญาณอีก, แล้วก็เป็นเวทนา เป็นสัญญา เป็นสังขาร แล้วก็เป็นวิญญาณ วนกันไปอีกเป็นวงกลมอยู่เช่นนี้ในอารมณ์ คือเรื่องนั้น ๆ, เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้งสี่นี้รวมเรียกว่านามธรรม, รูปและนามทั้งสองนี้เป็น นิวาส คือที่อยู่

องสัตตะอันหมายถึงตนเองด้วยหรือของจิต, จิตมีรูปเป็นคูหาที่อาศัย
ละน้อมออกไปรู้เรื่องต่าง ๆ คือเรื่องรูป เรื่องเสียงเป็นต้นด้วย
ญญาณ เวทนา สัญญา สังขาร, ถ้าจิตไม่น้อมออกไป เช่นใน
วลาหลับ หรือในเวลาที่ส่งใจไปในเรื่องอื่น วิญญาณ เวทนา สัญญา
งขาร ก็ไม่เกิดขึ้น, ต่อเมื่อจิตน้อมออกไปรับเรื่องใด จึงเกิดวิญญาณ
วทนา สัญญา สังขาร ขึ้นในเรื่องนั้น, ฉะนั้นอาการทั้งสี่เรียกว่า
าม คือเป็นอาการที่น้อมออกไปรู้ของจิต, ถ้าจะเทียบกับวัตถุ รูปก็
หมือนอย่างรถที่มีเครื่องบริบูรณ์ สัตตะหรือจิตก็เปรียบเหมือนคน
ับรถ นามก็เปรียบเหมือนกำลังขับของรถที่มีขึ้นเมื่อติดเครื่อง,
ำลังขับมิใช่รูปเป็นแต่นาม เมื่อเครื่องหยุดกำลังขับก็หยุด, เหมือน
อย่างเมื่อพักหลับ นามธรรมก็สงบ, ฉะนั้นรูปธรรมและนามธรรม
รวมกันเป็นนิวาส คือเป็นที่อยู่ของสัตตะหรือของจิต เริ่มต้นด้วย
วามเกิดลงท้ายด้วยความดับ, รูปนามเกิดก็หมายถึงว่าสัตตะหรือจิต
ข้าถือปฏิสนธิ, เมื่อรูปนามดับก็หมายถึงว่าสัตตะหรือจิตจุติ คือเคลื่อน
ไป, เคลื่อนไปไหน ก็คือเคลื่อนไปถือปฏิสนธิในนิวาสคือที่อยู่ใหม่,
มื่อที่อยู่ใหม่นั้นดับไปก็เคลื่อนไปหานิวาส คือที่อยู่ใหม่สืบไปอีก.
การที่สัตตะหรือจิตท่องเที่ยวไปในนิวาส คือที่อยู่ด้วยอำนาจของปฏิ-
สนธิ และจุติดังกล่าวมานี้ ท่านแสดงว่า เป็น อนมตัคคะ คือมีที่สุด
อันใคร ๆ ไม่ตามไปรู้ได้, คือไม่รู้ว่าที่สุดของอดีตอยู่ที่ไหน ที่สุด
ของอนาคตอยู่ที่ไหน เพราะ**เมื่อยังมีกิเลสก็จะถือปฏิสนธิต่อไปอีก**

อย่างไม่สิ้นสุดจนกว่าจะสิ้นกิเลส.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงมีพระสติบริบรณ์ เพราะมีพระจิตที่บริสุทธิ์จึงทรงระลึกรู้ได้ไปใน**อดีตชาติตลอดกัปป์** เป็นอเนกสุดที่จะประมาณได้ นี่เป็นพระพุทธญาณของพระพุทธเจ้า.

ส่วนสำหรับบุคคลทั่วไป ก็อาจพิจารณาให้เห็นได้ในปัจจุบันในทางปฏิบัติ กล่าวคือพิจารณานิวาส คือที่อยู่ของตนอันได้แก่รูปธรรมและนามธรรม ที่เป็นไปอยู่ในปัจจุบันนี้เอง, ทุก ๆ คนในบัดนี้กเปลี่ยนนิวาส คือที่อยู่ อันได้แก่รูปธรรมนามธรรมของตนเองอยู่เสมอ, รูปธรรมก็เปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตั้งแต่เกิดจนบัดนี้ อย่างไม่หยุดยั้ง และจะเปลี่ยนแปลงต่อไปอีกจนกระทั่งดับ ตั้งที่เรียกกว้าง ๆ ว่าปฐมวัย มัชฌิมวัย ปัจฉิมวัย, แต่ความจริงความเปลี่ยนแปลงของรูปกายนั้นมิใช่นาน ๆ จึงเปลี่ยนครั้งหนึ่ง แต่เปลี่ยนอยู่เสมอทุกขณะ, เมื่อไม่กำหนดก็ไม่รู้ต่อเมื่อกำหนดพิจารณาจึงจะรู้ได้, ดังที่วิทยาการในบัดนี้กแสดงรับรองอยู่แล้วว่า แม้ส่วนที่แข็งแกร่งในร่างกายเช่นกระดูกก็เปลี่ยนแปลงอยู่เรื่อย เพียงเวลาไม่นานเท่าไรก็เปลี่ยนจนหมดชุดเก่าไป, แต่เพราะมีสันตติ คือความสืบต่ออยู่จึงคงเห็นอยู่เหมือนอย่างไม่ได้เปลี่ยนแปลงไป. ส่วนนามธรรมนั้นยิ่งเปลี่ยนแปลงไปเร็ว เมื่อจิตน้อมออกไปรับเรื่องใด ก็เกิดนามธรรมขึ้นในเรื่องนั้น, เมื่อจิตปล่อยเรื่องนั้นไปจับเรื่องอื่นต่อไปอีก นามธรรมก็เกิดในเรื่องอื่นนั้นต่อไปอีก, วันหนึ่ง ๆ จิตได้น้อมออกไปจับเรื่องมากมายเท่าใด นามธรรมก็เกิดขึ้น

ากมายเท่านั้น. ฉะนั้นเมื่อกล่าวอย่างละเอียด จิตจึงถือปฏิสนธิใน
องหนึ่ง และจุติ คือเคลื่อนจากเรื่องนั้นแล้ว ก็ไปถือปฏิสนธิใน
องอื่นต่อไปอีก เป็นไปอยู่ดังนี้ทุกขณะจิต. ฉะนั้นรูปธรรม นาม-
รรม อันเป็นนิวาสที่อยู่ของสัตตะหรือของจิตแม้ในปัจจุบันนี้เองก็
ปลี่ยนไปอยู่เสมอ, พิจารณาย้อนหลังไปดูในอดีตก็จะเห็นว่าเป็นเช่นนี้
ละเมื่อพิจารณาดูให้ละเอียดย้อนขึ้นไปจนรู้สึกชัดนิวาส คือที่อยู่ของ
ว่า เมื่อนั้น ๆ เราได้มีรูปอย่างนี้ มีเวทนา มีสัญญา มีสังขาร
วิญญาณอย่างนี้ ๆ ในเรื่องนั้น ๆ ก็จะเห็นหน้าตาของนิวาส คือรูป
รรมนามธรรมของตนประจักษ์ชัดขึ้น, ทำให้เห็น อนิจจตา คือ
วามที่ปรวนแปรเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาโดยลำดับ และจักปรวนแปร-
ปลี่ยนแปลง สืบต่อไปในภายหน้าด้วยลักษณะอาการอย่างเดียวกัน,
ะทำให้เกิดความหายหลง หายตื่น ในเรื่องทั้งหลายทั้งที่น่าปรารถนา
ขน ลาภ ยศ สรรเสริญ สุขทั้งที่ไม่น่าปรารถนา เช่นความเสื่อมลาภ
สื่อมยศ นินทา ทุกข์, **เพราะจักเป็นเรื่องอันใดก็ตาม น่าปรารถนา
ตาม ไม่น่าปรารถนาก็ตามที่ สัตตะ หรือจิตท่องเที่ยวไปยึด
อเป็นอารมณ์ ก็จะต้องแปรปรวนเปลี่ยนแปลงเรื่อยไป,** เป็นอัน
าได้ประสบธรรมะ คือความจริงได้ประการหนึ่งแม้ด้วยสัญญา, และ
มื่อได้พิจารณาทำสัญญาให้เป็นปัญญาขึ้น ก็จะหายหลงหายประมาท
ป็นเหตุให้ตนอยู่ได้คงที่ในโลกที่เปลี่ยนแปลงไปอยู่เสมอ.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงประกอบด้วยพระปุพเพนิวาสา-

นุสสติญาณ คือความรู้กำหนดระลึกที่อยู่ในหนหลังได้ตลอดอเนก
ชาติจึงเป็นพระกำลังประการหนึ่ง ที่ทำให้พระองค์ปฏิญญาฐานะ
ของหัวหน้า บันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัท
ทั้งหลาย ประดิษฐานพระพุทธศาสนาสืบต่อมาจนถึงทุกวันนี้ ม
อรรถาธิบายดังแสดงมาด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑ์ที่ ๙

จุตูปปาตญาณ ปรีชาหยั่งรู้จุติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย

แสดง วันเสาร์ ที่ ๔ กันยายน ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ ภิกฺขเว ตถาคโต ทิพฺเพน จกฺขุนา วิสุทฺเธน กฺกนฺตมานุสเกน สตฺเต ปสฺสติ จวมาเน อุปปชฺชมาเน หีเน เต สุวณฺเณ ทุพฺพณฺเณ สุคเต ทุคฺคเต ยถากมฺมูปเค สตฺเต านาตีติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมีกถา พรรณนาพระพุทธศาสนา คือคำ สอนของพระพุทธเจ้า เพื่อเป็นเครื่องประดับสติปัญญาในทางธรรม มสมควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเข้า ณ บัดนี.

หลักพระพุทธศาสนาหลักหนึ่งที่สำคัญ และเกี่ยวกับการปฏิบัติอยู่ อดไป คือ หลักกรรม พระพุทธเจ้าได้ตรัสรู้หลักกรรมนี้และทรง ดงสั่งสอน จึงสมควรที่จะสนใจศึกษาเพื่อเป็นทางปฏิบัติสำหรับตน.

คำว่า “กรรม” เป็นชื่อของการงานอย่างใดอย่างหนึ่งที่บุคคล ะทำ อันเกิดจากเจตนาคือความจงใจ, ฉะนั้น เบื้องต้นของกรรม อ เจตนา ซึ่งมีพระพุทธภาษิตแสดงว่าเป็นตัวกรรม ดังพระพุทธ- ษิตว่า “เจตนาหำ ภิกฺขเว กมฺมำ วทามิ เจตยิตฺวา กมฺมำ

กโรติ กาเยน วา วาจาย วา มนสา วา" แปลความว่า "ภิกษุทั้งหลาย เรากล่าวเจตนาว่าเป็นกรรม เพราะว่าบุคคลมีเจตนาแล้วจึงทำกรรมทางกายบ้าง ทางวาจาบ้าง ทางใจบ้าง" โดยปรกติทุก ๆ คนย่อมมีเจตนาทำ พูด คิดอยู่เสมอ เมื่อทำก็เป็นกายกรรม เมื่อพูดก็เป็นวจีกรรม เมื่อคิดก็เป็นมโนกรรม จึงทำกรรมพอกพูนอยู่เมื่อว่างเว้น.

มีปัญหาว่ากรรมที่ทำพอกพูนอยู่เสมอนั้น ทำแล้วก็แล้วไป หรือยังมีอะไรเหลืออยู่ และปนเป็นกรรมกองเดียวกันหมด ไม่มีดีมีชั่วหรืออย่างไร.

ปัญหานี้ ตอบได้ว่า กรรมที่ทำไว้แล้ว หาเลิกแล้วกันไปไม่ยังคงเป็นของตนอยู่ ดังคำว่า "กมฺมสฺสโกมฺหิ **เรามีกรรมเป็นของของตน**" แม้ทางกฎหมายก็ไม่ยอมให้กรรมที่ทำแล้วเป็นอันว่าแล้วไป เมื่อไปทำกรรมที่ผิดกฎหมาย ก็ต้องมีโทษตามกฎหมาย, ถึงในทางวินัยก็เหมือนกัน เมื่อภิกษุประพฤติผิดวินัย ก็ต้องมีอาบัติเป็นโทษติดตัวอยู่. เมื่อเรียกด้วยโวหารว่า กรรม ก็มีกรรมนั่นเองติดตัวอยู่และจารึกอยู่ในใจ อาจระลึกหรือนึกขึ้นมาได้ และกรรมนั้นมิใช่เป็นกองเดียวกันไม่มีดีไม่มีชั่ว แต่เป็นกรรมที่ดี ซึ่งเกื้อกูลตนเองและผู้อื่นให้เป็นสุขก็มี เป็นกรรมที่ชั่ว เพราะเบียดเบียนตนเองและผู้อื่นให้เป็นทุกข์เดือดร้อนก็มี, ทั้งนี้เพราะเกี่ยวกับบุคคล จึงมีแบ่งว่าดีในเมื่อก่อให้เกิดสุข และว่าชั่วในเมื่อก่อให้เกิดทุกข์ ยกบุคคลเสียแล้ว

ไม่มีดี ไม่มีชั่ว ฉะนั้น กรรมจึงมีดี มีชั่ว แบ่งตามลักษณะที่
ล่าวนั้น.

ทุก ๆ คนก็ยอมรับเรื่องความดีความชั่วอยู่ทั่วหน้ากัน ต่างกันแต่
ัตถุของความดีความชั่ว ซึ่งแต่ละลัทธิก็แสดงผิดแผกกันไป, ฉะนั้น
รรมดีกรรมชั่วจึงมีอยู่แก่ทุกคน และทุก ๆ คนต้องเป็นทายาทรับผลของ
รรมที่ตนทำไว้ เหมือนอย่างบุตรเป็นทายาทรับมรดกของมารดาบิดา,
อว่าเป็นทายาทนั้น คือจะต้องรับผลในเวลาต่อไปอย่างแน่นอน แม้
งมิได้รับในเวลานั้น แต่ก็จะต้องได้รับแน่หลีกเลี่ยงไม่พ้น ตั้งต้น
ต่การก่อเกิดถือกำเนิดอย่างใดอย่างหนึ่ง.

ทุก ๆ คนที่เกิดมา ทางร่างกายภายนอก ย่อมมีมารดาบิดาเป็น
ดนเกิด เช่นที่เรียกว่าชนกชนนี แปลว่าผู้ให้เกิด, แต่เมื่อแสดง
างหลักกรรมภายใน กรรมที่ทำไว้นั้นเองเป็นชนกชนนีของตน คือ
กรรมเป็นกำเนิดก่อให้เกิดขึ้นมา, ตนเองเป็นผู้สร้างกรรมของตน
งชื่อว่าเป็นผู้สร้างตนขึ้นเอง คือเป็นผู้สร้างชาติอันได้แก่ความเกิด
ห้แก่ตน ไม่มีใครอื่นมาเป็นผู้สร้างให้ ส่วนทางร่างกายก็สืบเชื้อสาย
ปตามเรื่อง.

แม้การสืบพงศ์พันธุ์ต่อไปก็เช่นเดียวกัน เมื่อกล่าวทางร่างกาย
ายนอก บุคคลก็เป็นมารดาบิดายังบุตรธิดาให้เกิดสืบต่อไป, ส่วนใน
างหลักกรรมภายใน กรรมนั้นเองเป็นเผ่าพันธุ์ซึ่งบุคคลจะต้องเป็นผู้สืบ
อไป ซึ่งเท่ากับว่าตนเองนั้นแหละเป็นพ่อแม่ของตนเอง และตนเอง

นั้นแหละเป็นลูกของตนเอง สืบต่อไปเป็นบุคคลเดียวนั้นเองตลอดสาย, เพราะมีกรรมเป็นผู้อำนวยให้เป็นไปเป็นช่วง ๆ และช่วงไหนจะสมมติเรียกว่าอะไร เป็นการเปรียบเทียบก็สุดแต่จะว่า.

รวมความว่า ทุก ๆ คนต้องพึ่งพาอาศัยกรรมเป็นไปทั้งนั้น ทั้งกรรมดีกรรมชั่ว พึ่งกรรมดีให้พาไป คือกรรมดีนำให้ได้รับความสุขต่าง ๆ พึ่งกรรมชั่วให้พาไป คือกรรมชั่วนำให้ประสพความทุกข์ต่าง ๆ, ในภายนอกอาจต้องพึ่งพาอาศัยบุคคลเป็นต้น แต่ภายในต้องอาศัยกรรม ยืน เดิน นั่ง นอนอยู่กับกรรม, ดังจะพึงเห็นได้ว่ากรรมนั้นเอง ทำให้บุคคลมีชื่อเรียกต่าง ๆ กัน, ในฝ่ายชั่ว เช่นเรียกว่า โจร เพราะโจรกรรม, เรียกว่าคนชั่วต่าง ๆ ก็เพราะกรรมชั่วต่าง ๆ, ในฝ่ายดี เช่นเรียกว่าคนดี เพราะบุญกรรม, ในฝ่ายที่เป็นกลาง ๆ เกี่ยวกับอาชีพต่าง ๆ เช่นเรียกว่าแพทย์ ก็เพราะเวชชกรรม, เรียกว่าพ่อค้า ก็เพราะพาณิชยกรรม, เรียกว่าชาวนา ก็เพราะกสิกรรม, บุคคลทุกจำพวกเหล่านี้จะไปในที่ไหน อยู่ในอิริยาบถอะไร ก็คงเรียกชื่ออย่างนั้น จึงเกาะอยู่กับกรรมดีบ้าง ชั่วบ้าง และได้รับผลของกรรมนั้นอยู่เสมอ ดังที่ท่านสอนให้พิจารณาเนือง ๆ ว่า เราจักทำกรรมอันใดไว้ ดีหรือชั่ว จักเป็นทายาทรับผลของกรรมนั้น.

ทางพระพุทธศาสนาสอนให้ทุก ๆ คนพิจารณาให้ทราบหลักกรรมดังกล่าวเนือง ๆ เพื่อเป็นผู้ไม่ประมาทพยายามละกรรมที่ชั่ว ประกอบแต่กรรมที่ดี, เพราะทุก ๆ คนสามารถละกรรมที่ชั่ว ประกอบกรรมที่

ด้, การที่ยังปฏิบัติดังกล่าวไม่ได้ ก็เพราะยังประมาทมิได้พิจารณา
ด้รู้ตระหนักในหลักกรรม และไม่เชื่อกรรม ไม่เชื่อผลของกรรม ไม่
อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน, ต่อเมื่อเป็นผู้ไม่ประมาทและ
รทราบความเชื่อดังกล่าว จึงจะละกรรมชั่ว ทำกรรมดีได้ตามสมควร.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรงทราบว่าสัตว์เป็นไปตามกรรม ดัง
ะบาลีที่ยกไว้เบื้องต้น แปลความว่า **"อีกข้อหนึ่ง ภิกษุทั้งหลาย**
ระตถาคตเห็นสัตว์ทั้งหลายจุติอยู่ อุบัติอยู่ ซึ่งเลว ดี มี
รรณะดี มีวรรณะไม่ดี ไปดี ไปไม่ดี รู้สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้เข้า
ถึงต่าง ๆ กันตามกรรม ด้วยจักษุอันเป็นทิพย์ หมดจด ล่วงของ
นุษย์ ว่าสัตว์เหล่านี้หนอ ประกอบด้วยกายทุจริต วจีทุจริต
โนทุจริต ด่าว่าพระอริยเจ้า เป็นมิจฉาทิฏฐิ ยึดถือกรรมของ
จฉาทิฏฐิ สัตว์เหล่านั้น กายแตกทำลายตายไปแล้ว เข้าถึง
บาย ทุคติ วินิบาต นิรยะ, ส่วนสัตว์เหล่านี้หนอประกอบ
วยกายสุจริต วจีสุจริต มโนสุจริต ไม่ด่าว่าพระอริยเจ้า เป็น
มมาทิฏฐิ สมาทานกรรมของสัมมาทิฏฐิ สัตว์เหล่านั้น กายแตก
าลายตายถึงแล้ว เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้อที่ตถาคตเห็นสัตว์
งหลาย รู้สัตว์ทั้งหลายเข้าถึงตามกรรมแม้นี้ เป็นตถาคตพละ
องตถาคต ซึ่งพระตถาคตอาศัยปฏิญญาฐานะของหัวหน้า
ันลือสีหนาทยังพรหมจักรให้เป็นไปในบริษัททั้งหลาย" ดังนี้.

ตามพระบาลีนี้ แสดงว่าพระตถาคตเจ้าได้ทรงมีพระญาณเห็น

สัตว์ทั้งหลายจุติ คือ เคลื่อนจากภพชาติหนึ่งๆ อุปบัติ คือเข้าถึงภพชาติหนึ่งๆ มีต่างๆกัน คือ ทเลว ได้แก่มีชาติตระกูล โภคะสชาติปัญญาเป็นต้นต่ำทราม, ส่วนทัดกตรงกันข้าม, มีวรรณะดี ได้แก่มีวรรณะผิวพรรณที่น่าปรารถนาพอใจ, มีวรรณะชั่วกตรงกันข้าม, เป็นสุคตะ ไปดี ได้แก่มั่งคั่งมีทรัพย์มาก, เป็นทุคคตะ ไปชั่ว ได้แก่ขัดสนจนทรัพย์, ทรงทราบพระญาณว่าสัตว์ทั้งหลายเข้าถึงภพชาติต่างๆกันดังกล่าว ตามกรรมที่ตนเองได้ทำไว้ พระญาณนี้เรียกว่าจุตูปปาตญาณ แปลว่า ความหยั่งรู้ความเคลื่อนและความเข้าถึงของสัตว์ทั้งหลาย.

ความเคลื่อน เรียกตามศัพท์ว่า จุติ ความเข้าถึง เรียกตามศัพท์ว่า อุปบัติ ใช้แทนคำว่า ตายเกิด, ทุกๆบุคคลซึ่งยังต้องตายเกิดเรียกว่า สัตว์ แปลว่า ผู้ข้อง ผู้ติด เพราะยังไม่หลุดไปจาก วัฏฏะ คือ วนเกิดตาย หรือ เวียนเกิดเวียนตาย, เมื่อสัตว์ตาย ร่างกายเป็นผู้ตาย แต่สัตว์เป็นผู้จุติ คือเคลื่อนออกไปจากร่างกายที่ตายนั้น ไปอุปบัติ คือเข้าถึงร่างกายใหม่, ความก่อเกิดแห่งร่างกายใหม่เรียกว่าเกิด, ฉะนั้นตายเกิดจึงเป็นคำที่ใช้สำหรับร่างกาย และความเกิดของร่างกายนี้เองต้องมีมารดาบิดาเป็นแดนเกิด เป็นไปตามพงศ์พันธุ์และตามธรรมดาของกายซึ่งประกอบด้วยธาตุต่างๆตลอดไปจนตาย, ส่วนความอุปบัติจนถึงจุติของสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นแดนเกิด กรรมจึงเป็นชนกชนนีของสัตว์ทั้งหลาย, เมื่อพูดโดยฐานเป็นการก (ผู้ทำ) ก็ต้องว่าสัตว์นั้น

เป็นชนกชนนีของตัวเอง ทั้งจะต้องเป็นบุตรธิดาของตนเองสืบ ๆ
ไปดังกล่าวแล้วข้างต้น.

ความข้อนี้พึงพิจารณาเทียบเคียงในปัจจุบัน คือ พิจารณาดูที่ตน
งในบัดนี้ จะเห็นว่ากายของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง ตัวของเรามีอยู่ส่วนหนึ่ง
ยของเรามีความเป็นไปในทางหนึ่ง ตัวของเราอีกทางหนึ่ง, ความ
นไปของกาย เช่นต้องบริโภค ต้องถ่าย ต้องเปลี่ยนแปลงไปตั้งแต่
ดจนถึงตาย, ความเป็นไปของตัวเราเกี่ยวแก่จิตใจ ต้องเล่าเรียน
าษา ต้องทำการงาน ไม่ค่อยจะรู้สึกว่าแก่ว่าตาย เพราะมักจะประมาท
หมือนไม่แก่ไม่ตาย และไม่ค่อยจะยอมรับรู้ความแก่ของร่างกาย เข้า
าว่า ร่างกายจะแก่ก็แก่ไป แต่ใจไม่แก่, รวมความแล้ว ความเป็น
ปของตัวเราในปัจจุบันเกี่ยวกับกรรมหรือเจตนาของเราเอง เจตนา
รรมนี้เป็นผู้บังคับบัญชาตัวเราให้เป็นไป เพราะเมื่อมีเจตนาแล้ว จึง
ากายกรรม วจีกรรม มโนกรรมต่าง ๆ ทั้งในทางดีทั้งในทางชั่ว.

อันความดีและความชั่วนี้มีลักษณะพร้อมทั้งผลต่างกัน เมื่อเป็น
วามดีจริง ถึงใครจะพยายามเปลี่ยนแปลงให้เป็นความชั่วก็ไม่อาจ
าได้คงเป็นความดีอยู่นั่นเอง, แม้ความชั่วก็เหมือนกัน เมื่อเป็นความ
ชั่วจริงก็คงเป็นความชั่วอยู่นั่นเอง ไม่มีใครสามารถจะกลับกลายให้
ป็นความดีไปได้, ส่วนความอ้างเอาเองและความเข้าใจของคน ก็
เป็นเพียงความอ้างเอาหรือความเข้าใจเท่านั้น, แม้จะทำให้เกิดผล
ย่างใดอย่างหนึ่งได้บ้าง เช่นการใส่ความ การยกยอโดยไม่เป็นจริง

ก็ไม่ใช่ผลของความดีหรือความชั่วนั้นโดยตรง, ผลของความดีหรือความชั่วนั้นจะต้องมาถึงในเมื่อถึงโอกาส เพราะการให้ผลของความดีหรือความชั่วก็มีเวลาเหมือนวันคืน, เมื่อยังเป็นเวลากลางวัน จะเร่งให้เป็นกลางคืนสักเท่าไร ก็คงเป็นไปไม่ได้ จนกว่าจะถึงเวลาสิ้นวันเวลากลางคืนก็มาถึงเข้าเอง, แม้ในเวลากลางคืนก็เหมือนกัน จะเร่งให้เป็นกลางวันสักเท่าไรก็เป็นไม่ได้ จนกว่าจะสิ้นคืน แล้วกลางวันก็เริ่มขึ้นเอง เวลาที่ความดีให้ผลเหมือนกลางวัน เวลาที่ความชั่วให้ผลเหมือนกลางคืน, ฉะนั้น บุคคลในโลกนี้เมื่ออยู่ในระยะกาลที่ความดีให้ผล ก็มีชีวิตสว่างไสวรุ่งเรือง แม้จะทำความชั่วในระหว่างนั้นก็ยังสว่างไสวอยู่ก่อน จนกว่าจะถึงกาลของความชั่วให้ผล, แต่เมื่ออยู่ในระยะกาลที่ความชั่วให้ผล ชีวิตก็อับแสงเศร้าหมอง ถึงจะทำความดีในระหว่างนั้น ก็ยังอับแสงต่อไปจนกว่าจะถึงกาลแห่งความดีให้ผล, เหตุฉะนี้ บุคคลบางคนหรือบางพวกผู้ไม่มีศรัทธาในกรรมหรือผลของกรรม จึงมักมีความเห็นเลื่อนลอยไปตามผลต่างๆ ที่เห็นจำเพาะหน้า เห็นอย่างไรก็พูดอย่างนั้น, เป็นต้นว่า เห็นบางคนทำดีและได้รับผลดีก็พูดว่าทำดีได้ดี, เห็นบางคนทำชั่ว แต่ได้รับผลดี ก็พูดว่า ทำชั่วได้ดี, เห็นบางคนทำชั่วและได้รับผลชั่ว ก็พูดว่า ทำชั่วได้ชั่ว, เห็นบางคนทำดี แต่ได้รับผลชั่ว ก็พูดว่า ทำดีได้ชั่ว, คนมิใช่น้อยพูดเลื่อนลอยไปตามที่ได้เห็นจำเพาะหน้าอย่างนี้ เพราะไม่ทราบหรือไม่เชื่อในกฎของกรรม อันเกี่ยวกับกาลกำหนดเหมือนอย่างวันคืน

ล่าว, ฉะนั้น เมื่อมีความรู้หรือความเชื่อในกฎของกรรม ก็จัก
าวอย่างแน่นอนไม่เลื่อนลอยว่า **ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว.**

ความดี ความชั่ว มีความคงตัวตามประเภทของตนดังกล่าวจึง
ยกว่า ธรรม เพราะธรรม แปลว่า สภาพที่ทรงอยู่หรือทรงไว้,
ามดีก็ทรงตัวเป็นความดีไม่กลับกลายเป็นความชั่ว จึงเรียกว่า กุศล-
รม หรือธรรมเฉย ๆ, ส่วนความชั่วก็ทรงตัวเป็นความชั่วไม่กลับ-
ลายเป็นความดี จึงเรียกว่า อกุศลธรรม หรือ อธรรม, สมตาม
ระพุทธภาษิตตรัสแสดงผลที่ไม่เสมอกันไว้ว่า

นหิ ธมฺโม อธมฺโม จ อุโภ สมวิปากิโน
อธมฺโม นิรยํ เนติ ธมฺโม ปาเปติ สุคตึ

แปลความว่า “ธรรมและอธรรม หามีวิบากคือผลเสมอกันไม่
ธรรมย่อมนำไปสู่นิรยะ ส่วนธรรมย่อมให้ถึงสุคติ” ดังนี้.

บุคคลโดยปรกติ ย่อมมีปัญญา สามารถจะพิจารณาให้ทราบ
หตุผลได้ตามสมควร แต่ในข้อที่เกี่ยวกับตนและในขณะที่กำลังตกอยู่
นอำนาจตัณหา คือความอยาก หรือความโลภ โกรธ หลง ความ
าเอียงเข้ากับตน และกิเลสเหล่านี้เป็นเครื่องบังปัญญามิให้เห็น
วามจริง.

เมื่อพิจารณาให้เห็นเหตุผลจริงในปัจจุบัน และพิจารณา
ยายให้เห็นจริงในหลักกรรมกว้างขวางออกไป ก็จะทำให้มัม-
ัทธาเกิดตั้งมั่นเป็นเหตุเว้นทุจริตประกอบสุจริต, ไม่ว่าร้าย

พระอริยเจ้า หรือคนดีคนบริสุทธิ์, เป็นสัมมาทิฏฐิ สมาทานกรรม ของสัมมาทิฏฐิ, ก็จะประสพผลที่ดี คือทำให้เป็นคนดี มีวรรณะดี เป็นสุคตะ คือไปดี ตามสมควรแก่กรรมที่ได้ทำไว้ มีอรรถาธิบายดังแสดงมา ด้วยประการฉะนี้.

ทสพลญาณ กัณฑที่ ๑๐

อาสวักขยญาณ ปรีชาหยั่งรู้ทำอาสวะให้สิ้น

แสดง วันพฤหัสบดี ที่ ๗ ธันวาคม ๒๕๐๔

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปุน จปรํ สาริปุตฺต ตถาคโต อาสวานํ ขยา อนาสวํ
ตวิมุตฺตึ ปญฺญาวิมุตฺตึ ทิฏฺเฐว ธมฺเม สยํ อภิญฺญา สจฺฉิกตฺวา
สมฺปชฺช วิหรตีติ.

บัดนี้ จักแสดงธรรมีกถา พรรณนาศาสนธรรมคำสั่งสอนของ
เด็จพระบรมศาสดา ตามควรแก่วันธรรมสวนะที่เวียนมาถึงเข้า
ะธรรมคำสั่งสอนนั้น ประกาศสัจจธรรม ความจริง ซึ่งพระองค์ได้
สรู้แล้วด้วยญาณปรีชาอย่างยิ่ง, พระตถาคตสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้
งมีพระปรีชาญาณในธรรมทั้งปวง ดังที่เรียกว่า “พระสัพพัญญู”
ลว่า ผู้รู้ทั้งหมด, เรียกพระญาณนั้นว่า “พระสัพพัญญุตญาณ”
อย่างหนึ่ง ท่านแสดงว่าพระองค์ทรงมีพระปรีชาญาณเป็นกำลังใน
รประกาศพระพุทธศาสนา ๑๐ ประการ เรียก ทสพลญาณ คือ:-

๑. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ฐานะ คือเหตุที่ควรเป็นได้ และ
านะ คือมิใช่เหตุที่ควรเป็นได้ (ฐานาฐานญาณ)

๒. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ผลแห่งกรรม (วิปากญาณ)

๓. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ทางไปสู่ภูมิทั้งปวง
(สัพพัตถคามินีปฏิปทาญาณ)

๔. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ธาตุต่าง ๆ (นานาธาตุญาณ)

๕. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้อัธยาศัยของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นต่าง ๆ กัน (นานาธิมุตติกญาณ)

๖. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ความหย่อน และยิ่งแห่งอินทรีย์ของสัตว์ทั้งหลาย (อินทริยปโรปริยัตตญาณ)

๗. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้อาการเศร้าหมองเป็นต้น แห่งธรรมมีฌานเป็นต้น (ฌานาทิสังกิเลสาทิญาณ)

๘. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ระลึกชาติหนหลังได้
(ปุพเพนิวาสานุสสติญาณ)

๙. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ความเคลื่อนและความเข้าถึงชาติภพของสัตว์ทั้งหลาย ผู้เป็นต่างกันโดยกรรม (จุตูปปาตญาณ)

๑๐. ทรงมีพระปรีชาหยั่งรู้ทำอาสวะให้สิ้น (อาสวักขยญาณ).

พิจารณาตามเค้าความทั้งปวงที่พระตถาคตเจ้า ทรงรู้ ตามที่ระบุถึงในพระญาณทั้ง ๑๐ นั้น ล้วนเป็นข้อสำคัญเกี่ยวแก่บุคคลทุกคนในทุกข้อทุกประการ, ฉะนั้น เมื่อทรงทราบตลอดแล้ว จึงทรงสามารถบันลือสีหนาท อันแปลว่า บันลืออย่างราชสีห์ ยังพรหมจักร อันหมายถึงพุทธจักร ให้เป็นไปในบริษัททั้งหลายได้. พรหมนั้นเดิมพวกพราหมณ์นับถือว่า เป็นพระเป็นเจ้าผู้สร้างโลก จึงเป็นที่นับถือ

ย่างสูงในศาสนาพราหมณ์, เมื่อพระพุทธศาสนาเกิดขึ้น พระพุทธ-
้าไม่ทรงแสดงพรหมเหมือนอย่างนั้น แต่ก็ยืมถ้อยคำมาใช้ยักย้าย
าอธิบายให้เป็นไปตามทางพระพุทธศาสนา, ฉะนั้น เมื่อกล่าวอย่าง
น คำว่า พรหมจักร จึงหมายถึงพุทธศาสนจักรนั่นเอง.

กล่าวรวมความโดยย่อว่า (๑) อัน ฐานะ คือข้อที่เป็นได้ และ
ฐานะ คือข้อที่ไม่เป็นได้ ควรกำหนดให้รู้ไว้ก่อน เพื่อจะได้ปฏิบัติ
นสิ่งที่เป็นไปได้เท่านั้น ส่วนสิ่งที่เป็นไปไม่ได้ ถึงใครจะพยายามให้
ป็นไปได้สักเท่าไรก็ไม่สำเร็จ, (๒) เป็นต้นว่า ผลของกรรม ย่อม
กิดขึ้นตามควรแก่กรรม คือผลดี เผล็ดจากกรรมดี ผลชั่ว เผล็ดจาก
รรมชั่ว ย่อมเป็นได้ดังนี้ ถ้าจะให้สับสนกัน ย่อมเป็นไปไม่ได้,
๓) ผลดีนั้นเป็นต้นว่า ภูมิดี เป็นสุขต่าง ๆ ผลชั่วนั้น เป็นต้นว่า
ภูมิชั่วเป็นทุกข์ต่าง ๆ ทางไปสู่ภูมิเหล่านี้คือกรรมนั่นเอง, (๔) และ
สัตว์ทั้งหลาย ผู้ประกอบกรรม ทำทางไปสู่ภูมิต่าง ๆ ย่อมมีกาย
และจิตใจประกอบกันเป็นสัตว์บุคคล กายนั้นประกอบด้วยธาตุต่าง ๆ,
(๕) จิตใจก็มีอัธยาศัยต่าง ๆ กัน, (๖) ทั้งอัธยาศัยเป็นต้นที่เรียกว่า
อินทรีย์ ของบางคนก็หย่อน บางคนก็ยิ่ง, (๗) อัธยาศัยที่ยิ่งนั้น
เกิดจากการประกอบธรรมปฏิบัติ มีสมาธิเป็นต้น การบำเพ็ญธรรม-
ปฏิบัตินั้น ก็มีเศร้าหมองบ้าง ผุดผ่องบ้าง แล้วแต่จะปฏิบัติผิดหรือ
ถูกวิธี, (๘) แต่เมื่อปฏิบัติให้ถูกวิธี จนได้ฌานซึ่งเป็นสมาธิอย่างสูง
และญาน ซึ่งเป็นปัญญาอย่างสูง ก็อาจกำหนด ระลึกนิวาส คือที่

อาศัยในหนหลังได้, (๙) กำหนดรู้ความเคลื่อนและเข้าถึงชาติภพหรือภูมิ ต่าง ๆ กันโดยกรรมได้, (๑๐) จนถึงรู้จักทำอาสวะให้สิ้นไปในที่สุด.

ตามที่กล่าวมานี้ มีความสำคัญในขั้นสุดท้าย คือทำอาสวะให้สิ้น. คำว่า อาสวะ เป็นชื่อของกิเลสที่นอนจมหมักหมมอยู่ในจิต และฟุ้งขึ้นมาในเมื่อกระทบอารมณ์เป็นเครื่องเร้าเตือน, เมื่อยังไม่ได้กระทบอารมณ์อะไรก็นอนจมเป็นตะกอน, จิตก็ดูผุดผ่อง, เหมือนอย่างน้ำในตุ่มที่มีตะกอนนอนจมอยู่ ดูก็เป็นน้ำสะอาด แต่เมื่อมีสิ่งไปกวนคนตะกอนก็ฟุ้งขึ้น ทำน้ำให้ขุ่น, จิตก็เหมือนกัน เมื่อถูกอารมณ์กระทบตะกอนจิตก็ฟุ้งขึ้น เป็นโลภ โกรธ หลง เป็นต้น เป็นเหตุให้ประพฤติทุจริตต่าง ๆ **คนยังทำทุจริตกันอยู่ ก็เพราะอาสวะเป็นต้นเหตุ.**

อาสวะ ท่านแสดงไว้ ๓ ได้แก่ กามาสวะ อาสวะคือกามความใคร่ปรารถนา, ภวาสวะ อาสวะคือภพ ความเป็น, อวิชชาสวะ อาสวะคืออวิชชา ความไม่รู้จริง, อาสวะทั้ง ๓ นี้ อวิชชาเป็นต้นเดิมเป็นเหตุให้หลงยึดถือภาวะที่ไม่เป็นจริงอย่างใดอย่างหนึ่ง และใคร่อยู่ในภาวะนั้น ข้อนพึงเห็นได้อย่างสามัญ.

ในวันหนึ่ง ๆ ทุก ๆ คนอาจเข้าใจผิดในเรื่องทั้งหลาย นี่คือ อวิชชา, เมื่อมีความเข้าใจผิดในสิ่งใด ย่อมมีความยึดถือในสิ่งนั้นว่าเป็นเช่นนั้นจริง นี่คือ ภพ อันหมายถึงว่าเป็นเช่นนั้น, เมื่อเห็นว่าเป็นเช่นนั้น ก็ใคร่คือปรารถนาเกาะเกี่ยวอยู่ นี่คือ กาม, ย่อมเป็นอยู่

น จนกว่าจะเกิดความเข้าใจถูก.

พิจาราณาดูเข้ามาอีกถึงความเข้าใจในตนเอง ที่เรียกว่า มานะ
วามสำคัญตน, บางทีมีความสำคัญตนไปต่าง ๆ ว่า ดีกว่าเขาบ้าง
มอเขาบ้าง เลวกว่าเขาบ้าง, จึงทำให้เกิดการดูหมิ่นเขา ในเมื่อ
ำใจว่าดีกว่าเขา, ดีเสมอเขา ในเมื่อเข้าใจว่าเสมอเขา, อับอายว่า
อยกว่าเขา ในเมื่อเข้าใจว่าเลวกว่าเขา, ความเข้าใจตนดังกล่าวนี้
มายถึงเข้าใจชนิดที่เป็นกิเลส มิใช่หมายถึงชนิดที่เป็นปัญญา
งทำให้เกิดการปรับปรุงตนให้ดีขึ้นในทางที่ชอบ, ความเข้าใจตนเอง
ดเป็นอวิชชา, ตนตามที่เข้าใจนี้เป็นภพ, ความใคร่ยึนยันอยู่ว่า
นเป็นอย่างนั้น เป็นกาม.

เมื่อกล่าวอย่างละเอียด ในบัดนี้ทุก ๆ คนย่อมมีความเข้าใจว่า
นเองเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว จะเป็นอย่างนั้นจริงหรือไม่ ยังไม่
ล่าวถึงก่อน จะกล่าวถึงแต่ว่า มีความสำคัญอยู่ดังกล่าวเท่านั้น สมมต
ียกว่า ภูตะ แปลว่า ผู้เป็นแล้ว, แต่ว่า ในอนาคต อาจจะคิดอยาก
ป็นนั่นเป็นนี่ต่อไป ซึ่งในปัจจุบันยังไม่ได้เป็น จึงแสวงหาเพื่อจะเป็น
ามที่ต้องการ สมมตเรียกว่า สัมภเวสี แปลว่า ผู้แสวงหาสมภพ,
ตว์บุคคลทั่วไป จึงเป็นภูตะ และ สัมภเวสี กันอยู่ทุกเวลา, คือเป็น
ูตะ เพราะสำคัญตนว่าเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่แล้ว เป็นสัมภเวสี
พราะแสวงเพื่อจะเป็นต่อไป, อาการเหล่านี้ เกิดทุจิต ซึ่งยังมีความ
าคัญมั่นหมายหรือหวัง ถ้าหมดความสำคัญมั่นหมายหรือหวังแล้ว

แม้ในขณะที่นอนหลับ ก็ไม่มีอะไรทั้งหมด, ตื่นขึ้นมาแล้วก็เป็นและจะเป็นกันไปใหม่ จนกว่าจะหลับไปอีก, เพราะฉะนั้น เมื่อสบค้นเข้าไป การที่สัตว์บุคคลทุกคนเป็นหรือจะเป็นอะไร จึงอยู่ที่จิตใจซึ่งมีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังอยู่นั้นเอง ถ้าสิ้นความสำคัญมั่นหมายเสียแล้ว แม้ตนอยู่ ก็ไม่เป็นอะไร ทั้งจะไม่เป็นอะไรต่อไป, แต่จิตเช่นนี้ ท่านแสดงว่าเป็นจิตที่ไม่มีอาสวะ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งว่าเป็นจิตที่ไม่มีตัณหา ความดิ้นรนปรารถนา และอุปาทาน ความยึดถือ, แต่จิตที่มีอาสวะ จะไม่ให้มีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังหาได้ไม่ และจะให้รู้สึกสม่ำเสมอในทุก ๆ สิ่งก็ไม่ได้, เว้นแต่หลับหรือปราศจากความรู้สึกอะไร ๆ เลย หรืออยู่ในสมาธิที่แน่วแน่เท่านั้น, แต่ในขณะเช่นนั้นปราศจากความรู้ ต่างจากจิตที่สิ้นอาสวะ ประกอบด้วยความรู้เต็มที่ แต่ไม่มีความสำคัญมั่นหมายหรือหวังอะไร, และจิตที่มีอาสวะ แม้จะนับถือลัทธิวิธีอะไร ก็สักแต่ว่าเป็นเครื่องอ้าง เพราะมีมานะดังกล่าวแล้ว จึงมีความคิดที่จะให้เขาเหมือนตนในบางอย่าง ไม่ให้เหมือนตนในบางอย่างเป็นต้น เพราะยังเป็นภูตะหรือสัมภเวสี ดังกล่าวแล้ว.

สำหรับในชั้นสามัญ ยังมีอาสวะหรือตัณหาอุปาทานอยู่ ท่านก็สอนให้อาศัยกิเลสเหล่านี้ดำเนินไปในทางดี เช่นอาศัยตัณหา เพื่อให้เกิดความดิ้นรนทะยานอยากทำความดี อาศัยอุปาทานยึดถือความดีไว้เก็บความดีเอาไว้สั่งสมให้เป็นภารมีอยู่ในจิต เพื่อต่อสู้กับอาสวะที่

นฝ่ายชั่วอันเก็บไว้ ระปล่อยทิ้งความดีเสียมิได้, แต่ความอยากดีนั้น
มากเกินไปก็เป็นทุกร้อน จำจะต้องสงบระงับเสีย เช่นเดียว
สงบระงับความอยากชั่ว, ท่านจึงสอนให้บำเพ็ญสมาธิ คือทำใจ
ดั้งมั่น แน่วแน่อยู่ในอารมณ์อันเดียว จนจิตสงบจากความพุ้งซ่าน
ยกว่า เป็นความพ้นทางใจอย่างหนึ่ง, ความพ้นได้ด้วยสมาธิ
่างสูง คือ ฌาน เรียกว่า เจโตวิมุติ แปลว่า ความหลุดพ้นด้วย
านาจแห่งใจ, วิมุติขั้นเพียงอย่างเดียว ไม่อาจทำให้สิ้นอาสวะได้,
อเมื่อได้บำเพ็ญปัญญา คือทำความรู้จริงให้เกิดขึ้นจนรู้จักตัวอาสวะ
ละทำอาสวะให้สิ้น เรียกว่า ปัญญาวิมุติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจ
ห่งปัญญา, ท่านแสดงว่า บางท่านได้ปัญญาวิมุติอย่างเดียว คือทำ
มาธิพอเป็นบาทของปัญญา แล้วบำเพ็ญปัญญาจนได้วิมุติ, บางท่าน
วิมุติทั้งสองส่วน คือบำเพ็ญสมาธิจนถึงฌานแล้ว บำเพ็ญปัญญา
อไป จนสิ้นอาสวะ เรียกว่าอุภโตภาควิมุติ แปลว่า วิมุติด้วย
านาจแห่งใจและปัญญาทั้งสองส่วน.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงได้วิมุติทั้งสอง ดังพระบาลี
สดงพระญาณคือพระปรีชาหยั่งรู้ไว้ข้อหนึ่ง ซึ่งได้ยกไว้ ณ
องต้น แปลความว่า "อีกข้อหนึ่ง พระตถาคตเจ้าเข้าถึงอยู่
พราะรู้ยิ่งเอง จึงทำให้แจ้งในปัจจุบันซึ่งเจโตวิมุติ ความ
หลุดพ้นด้วยอำนาจแห่งใจ ปัญญาวิมุติ ความหลุดพ้นด้วยอำนาจ
แห่งปัญญา ที่ไม่มีอาสวะ เพราะสิ้นอาสวะทั้งหลาย, แม้ข้อนี้

เป็นตถาคตพละของพระตถาคตเจ้า ซึ่งพระตถาคตเจ้าอาศัย
ปฏิญญาฐานะของหัวหน้า บันลือสีหนาท ยังพรหมจักรให้เป็น
ไปในบริษัททั้งหลาย" ด้วยประการฉะนี้.

ร. พ. มหามกุฏราชวิทยาลัย หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร ถนนพระสุเมรุ พระนคร
นายพินิจ อู่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒/๔/๒๕๐๙

พิมพ์ที่ โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย
ถนนพระสุเมรุ หน้าวัดบวรนิเวศวิหาร โทร. 23111
นายพินิจ จุ่สำราญ ผู้พิมพ์โฆษณา พ.ศ. ๒๕๐๘